

LUNDS
UNIVERSITET

Sociologiska institutionen

avdelningen för Rättssociologi

Normativa förändringar i informationssamhället

Internet och fildelning

Stefan Larsson

Magisteruppsats vid
Sociologiska institutionen,
avdelningen för rättssociologi,
Lunds universitet, februari 2005.

Handledare: Håkan Hydén
Examinator: Karsten Åström

Förord

Min magisteruppsats i rättssociologi innebär en fördjupning och ett något flyttat fokus jämfört med kandidatuppsatsen *Musiken, Nätet & Upphovsrätten*. Ämnesvalet rör sig dock på samma sätt mellan juridiken, samhällsvetenskapen och musiken. Tre områden som jag på olika sätt intresserat mig mycket för. Förutom min handledare professor Håkan Hydén och Per Wickenberg för diskussioner och stöd vill jag framförallt tacka professor Christina Ramberg och Jonas Nilsson från Bad Taste Records som ställt upp på intervjuer och delat med sig av sina tankar utifrån sina respektive områden, precis som de övriga informanterna som bidragit med data.

/Stefan Larsson
Lund, februari 2005

Sammanfattning

IT har kommit långt ifrån att bara vara en teknikfråga. Informationsteknologin har del i en samhällsförändring som pågår mitt framför våra ögon. Jag är intresserad av något som kan beskrivas som en normativ förändring i samhället, hur beteenden förändras i och med informationsteknologins inträde och utbredning i det vardagliga samhällslivet, och hur människan organiserar sig i något som kan liknas vid ett nätverkssamhälle. Med informationsteknologin ändras förutsättningarna för individernas livsföring. Därmed ändras också marknadens förutsättningar och förutsättningarna för rättsliga regleringar. Detta syns tydligt på vissa områden.

Musikupphovsrätten är i förändring. I och med att samhället kommit att alltmer genomsyras av informationsteknologi har musikupphovsrätten i viss mån hamnat i något av en existentiell kris. När det gäller musik erbjuder teknologin av idag en möjlighet att spara musik i digital form och att kopiera den till obefintlig kostnad i obegränsat antal. På ena sidan i den fejd som behandlar det musikupphovsrättsliga området står en skivindustri som är beroende av de upphovsrättsliga ersättningsrättigheterna, och att de statliga och legala sanktionerna upprätthåller dessa, och på andra sidan står ett stort antal brukare av musik och annan media, sammankopplade i digitala nätverk.

Den konflikt som uppstår mellan det stora antal internetanvändare som laddar ned upphovsrättsligt skyddade verk och den traditionella upphovsrätten sätter med andra ord fingret på något större: självaste kommunikationen förändras, systemen för hanterandet av information förändras - och i förlängningen därmed alltså villkoren för upphovsrätten.

En följd av informationsteknologins samhällsintegrering tycks alltså bli att respekten för musikupphovsrätt tummas på. Min uppsats försöker förklara varför det är så, och i viss mån visa vad det är för nya villkor som lagstiftaren och skivindustrin har att rätta sig efter, både specifikt och i ett mer generellt perspektiv. Uppsatsen är alltså tänkt att, med avstamp i, lyfta sig ur det specifika musikupphovsrättsliga perspektivet och blicka längre och utifrån en vidare sfär: vad innebär informationsteknologin för samhället; kan lag/normkonflikten tolkas i ett större perspektiv, och hur låter sig detta i så fall beskrivas.

1	INLEDNING	5
2	FÖRKORTNINGAR	7
3	FIGURFÖRTECKNING	7
4	SYFTE	8
5	BEGRÄNSNINGAR	8
6	TRE SPÅR – UTVECKLING AV ÄMNET	8
6.1	DET KULTURELLA SPÅRET	8
6.2	DET TEKNOLOGISKA SPÅRET	9
6.3	DET JURIDISKA SPÅRET	9
7	METOD	9
7.1	HUR GÅR JAG TILLVÄGA OCH VILKA FAKTORER BÖR VI VARA UPPMÄRKSAMMA PÅ?	10
7.2	ARTIKLAR OCH LITTERATUR OCH NÄTKÄLLOR.....	11
7.3	VARFÖR ÄR INTERVJUMETODEN LÄMPLIG?	11
7.4	INTERVJUMETODENS FÖR- OCH NACKDELAR.....	11
7.5	VAL AV INFORMANTER.....	12
8	AKTÖRER	13
	UPPHOVSRÄTTSGRUPPER	14
	STIM och NCB och SAMI.....	14
9	DE TRE SPÅREN	15
9.1	DET KULTURELLA SPÅRET	15
9.2	DET TEKNOLOGISKA	15
	BAKGRUND	15
	Internet	16
	Bredband	16
9.3	DET JURIDISKA.....	17
	ÄGANDERÄTT	17
	IMMATERIALRÄTTEN	17
	INFOSOC	19
10	TEORI	20
10.1	RÄTTSSOCIOLOGI	20
10.2	VAL AV TEORI I FÖRHÅLLANDE TILL UPPSATSÄMNET	21
10.3	DURKHEIM	21
10.4	KARL MARX	22
10.5	HÅKAN HYDÉN.....	23
	NORMTEORI	23

Vilja.....	24
Kunskap.....	24
Möjligheter.....	24
Normmodellens samspel och verkan.....	24
PARADIGMSKIFTET.....	25

11 EMPIRI **27**

11.1 2 INTERVJUER MED PROFESSIONELLA AKTÖRER.....	27
11.2 2 INTERVJUER MED NEDLADDARE.....	32
GRUNDFÖRUTSÄTTNINGAR HOS INFORMANTERNA.....	32
VILJA.....	32
KUNSKAP.....	33
MÖJLIGHETER.....	33

12 ANALYS **34**

12.1 NORMTEORIN.....	34
VILJA.....	34
KUNSKAP.....	34
MÖJLIGHETER.....	35
SUMMA NORMTEORIN.....	35
12.2 MELLANHÄNDERNAS DILEMMA.....	35
12.3 BETALTJÄNSTERNAS DILEMMA.....	36
12.4 DET KULTURELLA SPÅRET.....	36
12.5 DET TEKNOLOGISKA SPÅRET.....	39
12.6 DET JURIDISKA SPÅRET.....	40
IMMATERIALRÄTTENS DILEMMA.....	41
12.7 PARADIGMSKIFTET.....	41

13 AVSLUTNING **43**

14 KÄLLFÖRTECKNING **44**

14.1 ARTIKLAR.....	44
14.2 INTERVJUER HAR UTFÖRTS MED:.....	44
14.3 LITTERATUR.....	44
14.4 OFFENTLIGT TRYCK.....	45
14.5 WEBBADRESSER.....	45

1 Inledning

”Jag tror att det kommer finnas en världsmarknad för ungefär 5 datorer”
-Thomas Watson, IBM, 1943

Att förstå potentialen hos en teknologisk landvinning kan vara svårt. På samma sätt kan det vara svårt att förstå den samhälleliga effekt som denna potential har eller skall komma att ha. När amerikanska försvaret på 1950- och 60-talet finansierade forskning på decentraliserad datakommunikation var det knappast någon som kunde förutse det Internet vi känner idag. Än mindre hur det påverkar människors liv.

Det talas om att vi lever i ett informationssamhälle. Detta informationssamhälle kontrasteras mot det industrisamhälle som därigenom är på avveckling. Till dessa paradigmen knyts till en för paradigmet kännetecknande teknologi. För industrisamhället är det först ångmaskinen och sedan förbränningsmotorn som utgör symbolen för sin tid. Idag är det informationsteknologin. IT är det som vi använder oss av för att som kollektiv lyfta oss ur industrialismens tidevarv för att landa i informationssamhällets begynnande paradigmen, är ett sätt att uttrycka det. Samtidigt är det inte uppfinningen i sig utan snarare användandet som berättar vad det är för samhälle vi pratar om. Om man ser bilismen som den samhälleliga konsekvensen eller relevanta aspekten av förbränningsmotorn så kan man tala om nätverket och beteendet däri som den talande konsekvensen, eller brukandet, av IT. Det är däri vi finner informationsteknologiernas samhälleligt genomsyrande verkan, som Castells uttrycker det.¹ I inledningen till *The Internet Galaxy* skriver han:

“Internet is the fabric of our lives. If information technology is the present-day equivalent of electricity in the industrial era, in our age the Internet could be likened to both the electrical grid and the electric engine because of its ability to distribute the power of information throughout the entire realm of human activity. Furthermore, as new technologies of energy generation and distribution made possible the factory and the large corporation as the organizational foundations of industrial society, the Internet is the technological basis for the organizational form of the Information Age: the network.”²

IT har kommit långt ifrån att bara vara en teknikfråga. Informationsteknologin har del i en samhällsförändring som pågår mitt framför våra ögon. Termen ’informationsteknologi’ brukar användas som paraplybenämning på datateknologi, dess infrastruktur och övrig medial teknologi, alltså i en vid bemärkelse. Jag är intresserad av något som kan beskrivas som en normativ förändring i samhället, hur beteenden förändras i och med informationsteknologins inträde och utbredning i det vardagliga samhällslivet, och hur människan organiserar sig i något som kan liknas vid ett nätverkssamhälle. Med informationsteknologin ändras förutsättningarna för individernas livsföring. Därmed ändras också marknadens förutsättningar och förutsättningarna för rättsliga regleringar. Vilket tycks ge vissa specifika följder.

Musikupphovsrätten är i förändring. I och med att samhället kommit att alltmer genomsvyras av informationsteknologi har musikupphovsrätten i viss mån hamnat i något av en existentiell kris. Upphovsrätt bygger på en respekt för den skapandes rätt till ersättning när dennes verk nyttjas på något sätt. Upphovsrätten är därmed immateriell till sin karaktär. När det gäller musik erbjuder teknologin av idag en möjlighet att spara musik i digital form och att kopiera den till obefintlig kostnad i obegränsat antal. På ena sidan i den fejd som behandlar det musikupphovsrättsliga området står en skivindustri som är beroende av de upphovsrättsliga ersättningsrättigheterna, och att de statliga och legala sanktionerna upprätthåller dessa, och på

¹ Se exv. Castells *The Information Age: economy, society and culture*. Vol 1 (1996): *The rise of the network society*, sidan 376.

² Castells, Manuel, *The Internet Galaxy*.

andra sidan står ett stort antal brukare av musik och annan media, sammankopplade i digitala nätverk. Den konflikt som uppstår mellan det stora antal internetanvändare som laddar ned upphovsrättsligt skyddade verk och den traditionella upphovsrätten sätter med andra ord fingret på något större, något samhälleligt: självaste kommunikationen förändras, systemen för hanterandet av information förändras - och i förlängningen därmed också villkoren för upphovsrätten.

En följd av informationsteknologins samhällsintegrering tycks alltså bli att respekten för musikupphovsrätt tummas på. Min uppsats försöker förklara varför det är så, och i viss mån visa vad det är för nya villkor som lagstiftaren och skivindustrin har att rätta sig efter, både specifikt och i ett mer generellt perspektiv. Uppsatsen är tänkt att, med avstamp i, lyfta sig ur det specifika musikupphovsrättsliga perspektivet och blicka längre och utifrån en vidare sfär: vad innebär informationsteknologin för samhället; kan lag/normkonflikten tolkas i ett större perspektiv; och hur låter sig detta i så fall beskrivas?

Normerna är knutna till möjligheterna, och i det här fallet är möjligheterna knutna till teknologins utveckling och utbredning. Och teknologin, det vi kallar informationsteknologi, har utvecklats snabbt bara över de senaste åren. Som en kontenta av detta kan man se i att lagstiftningen inte hänger med i de normativa förändringarna på området. Norm och lag tangerar inte varandra. Ett sätt att beskriva en förändringsprocess som man anser vara av betydande slag, av omvälvande mått, är att kalla den paradigmatiske.

2 Förkortningar

DRM	Digital Rights Management är allt ifrån kopieringsskydd till programvara med unika registreringsnummer som med jämna mellanrum rapporterar till tillverkaren via Internet, som syftar till att begränsa fildelning (där rättighetshavaren inte ersätts). Se exempelvis wma.
HTML	HyperText Markup Language
HTTP	HyperText Transfer Protocol
IFPI	International Federation of the Phonographic Industry. Se vidare om IFPI på www.ifpi.se .
INFOSOC	Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället.
MP3	Moving Pictures Expert Group 1 Audio Layer 3 är ett fil-format som komprimerar musik från 1/10 till 1/12 av sin okomprimerade form.
NCB	Nordic Copyright Bureau. NCB är samägt av de nordiska upphovsrättssällskapen. NCB administrerar upphovsmännens inspelningsrättigheter och har sitt huvudkontor i Köpenhamn. Se www.ncb.d
p2p	Peer to peer - en "peer" är en dator som är kopplat till ett nätverk på samma nivå som en annan (klient/klient-förhållande), dvs rimligt jämbördiga.
RIAA	Recording Industry Association of America
SAMI	Svenska Artisters och Musikers Intresseorganisation. SAMI inkasserar ersättningar när inspelad musik sprids via exempelvis radio, TV eller offentligt framförande. Se www.sami.se .
STIM	Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå är en upphovsrättslig intresseorganisation för de svenska musikupphovsmännen och musikförlagen. STIM förvaltar och upplåter rättigheter till musik och text för de anslutna musikupphovsmännen och musikförlagen. Genom ett internationellt nätverk representerar STIM även rätten till hela världens repertoar. Se www.stim.se .
TCP/IP	Transmission Control Protocol/Inter-network Protocol
URL	Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.
WIPO	the World Intellectual Property Organization, FN:s organ för immaterialrätt.
WMA	Windows Media.

3 Figurförteckning

Figur 1: Rättssociologi

Figur 2: Illustration av normmodellen

Figur 3: Normmodellens tre grundkomponenter och dess bakomliggande förutsättningar

Figur 4: S-kurvor över samhällsutveckling

Figur 5: S-kurvor över samhällsutveckling

4 Syfte

Syftet med min uppsats är att utifrån det specifika musikupphovsrättsliga området avbilda en större, mer generell, samhällsförändring i sammanhang med IT. Jag ämnar förklara det förra och diskutera det senare.

Genom att använda mig av en samhällsvetenskaplig normteori och teorier om samhällsförändring vill jag visa vad den traditionella upphovsrätten och dess förespråkare har för motståndare i form av förändrat beteende och förändrade uppfattningar i samband med Internet. Syftet blir då att med en vetenskaplig metod utifrån en teoretisk grund beskriva en del viktiga aspekter som är relevanta för hur upphovsrätten av idag uppfattas i samhället. Normteorin kombinerar jag med teorier om samhällsförändring för att försöka sätta in problematiken i ett större skeende. Jag rör mig således i spannet från mikro- till makronivå. Syftet är alltså inte att försöka visa vad som skulle vara rätt eller fel i någon objektiv mening.

5 Begränsningar

Även om problemområdet för uppsatsen onekligen är nära sammanbundet med upphovsrätten och immaterialrätten är detta i första hand inte en strikt juridik uppsats utan en rättssociologisk, och därmed mer samhällsvetenskaplig. Detta ger att fokus ligger på att konstatera samhälleliga (icke-kodifierade) normer i inbördes konflikt eller i kontrast till gällande rätt (i viss mån kodifierad), snarare än att på djupet och utförligt redogöra för gällande rätt. Jag letar efter ett sätt att samhällsvetenskapligt beskriva ett fenomen i samhället som vuxit över de senaste 10 åren. Dvs hur vissa människor handlar och varför de handlar så. Förhoppningsvis leder detta oss till en insikt om vilka implikationer detta medför för samhället i stort och, möjligen, den rättsliga utvecklingens (förändringens) förutsättningar. Tonvikten ligger med andra ord inte på uppsatsens juridiska avdelning (även om den är en viktig del) utan snarare på uppsatsens normativa avdelning.

Begränsningar gäller ofrånkomligen den teoretiska avdelningen också. Jag har valt att främst fokusera på dagsaktuella teoretiker som intresserat sig för paradigmskiftesproblematik och/eller spänningsfältet IT och rättslig reglering. Även om jag nämner både Marx och Durkheim för att jag anser att de har goda insikter i samhälleliga förändringsprocesser är diskussionen där närmast översiktlig.

6 Tre spår – utveckling av ämnet

Min magisteruppsats i rättssociologi innebär en fördjupning och ett något flyttat fokus jämfört med kandidatuppsatsen. Det stora perspektivet är mer utförligt beskrivet, uppsatsstrukturen är förändrad till att följa tre spår, och den empiriska avdelningen är större och utökad med intervjuer. Jag har valt de tre spåren utefter rubriker som jag finner vara mest väsentliga för den förändring samhället befinner sig i. Genom att ”triangulera” uppsatsens tre huvudkomponenter runt kärnproblematiken kommer vi förhoppningsvis att få en klarare syn och nå en vidare överblick.

6.1 Det kulturella spåret

Inom det här spåret diskuterar jag det som jag ser som kärnan för problemområdet. Det är kulturellt material musikkonsumenterna vill åt och det är, förhoppningsvis, det kulturellas, kreativitetens, fortbestånd den rättsliga regleringen är tänkt att upprätthålla. Jag diskuterar hur

rätten skyddar vissa typer av nyskapande, medan den lämnar andra därhän, beroende på vilken typ av nyskapande det rör sig om. Jag diskuterar även att alla idéer uppstår inom, och är beroende av, en kulturell kontext.

6.2 Det teknologiska spåret

IT är, som nämnts, inte bara en teknikfråga. När man inom litteraturen talar om samhällsparadigm knyts ofta en kärnteknologi till paradigmet. För industrisamhället kan man troligen argumentera för att det först är ångmaskinen och sedan förbränningsmotorn som utgör symbolen för sin tid. Idag är det oftast informationsteknologin man talar om. Castells är en samhällsparadigmatisk teoretiker som beskriver det uppkomna och ändå annalkande för nätverkssamhället. Lessig fokuserar på (IT-)nätverkets innovationsstimulerande uppbyggnad (även om han gör det med en ganska dystopisk bild av vart vi är på väg i det hänseendet).

Kontentan under det här, det teknologiska spåret, är att tekniken formar oss, inte bara vi formar den. Teknikens förutsättningar anger ramarna och strukturen för vårt sätt att kommunicera, tankarna, och vår livsföring. Både den kulturella kontexten, som vi skall se, såväl som de rättsliga och normativa förutsättningarna formas utefter de teknologiska förutsättningarna. Vilket är uppsatsens huvudtema.

6.3 Det juridiska spåret

Inom det här spåret diskuterar jag rättens roll i sammanhanget och beskriver även den rättsliga regleringen på området, med kort historik, både med hjälp av intervjuerna och litteratur.

7 Metod

Forskningsfrågan är, som sagt, tvivelsutan kopplad till Internet och användandet av digital media. Samtidigt är det inte svårt att konstatera (vilket jag utvecklar nedan) att olika typer av individer av olika orsaker tar till sig och lär sig nyttja tekniken och Internet olika snabbt och på olika sätt. Detta leder till att hanteringen av musik (m.m.) i digitala nätverk är en följd av ett beteende som är vanligare hos vissa grupper i samhället än hos andra. Som jag konstaterat i min kandidatuppsats i rättssociologi *Musiken, Nätet & Upphovsrätten*³ och kommer att återkomma till är det företrädesvis yngre individer, förmodligen med datavana från skolan som snabbast tar till sig Internets sociala aspekter.⁴

Hursomhelst behöver ett beteende givetvis inte vara utbrett bland samhällets alla skikt för att vara intressant att studera. Jag ämnar med andra ord inte lägga fokus på att visa exakt hur utbrett beteendet med musiknedladdning och -uppladdning, snarare att det är utbrett och därigenom visar på ett problem den traditionella upphovsrätten och dess beroende aktörer står inför.

³ Larsson, Stefan (2004). *Musiken, Nätet & Upphovsrätten – Ett normvetenskapligt perspektiv på musikupphovsrättsliga problem i informationssamhället*, kandidatuppsats i Rättssociologi, Lunds universitet.

⁴ Se Andersson, Annika (2003). *Digitala klyftor – förr, nu och i framtiden*. Ett underlag till rapporten ”Så bygger vi den digitala bron” för en utförligare undersökning av demografiska aspekter på användandet av Internet och datorer.

Ett sätt att bekräfta vad som i relation till en större kontext framkommit vid intervju-förfarandet, att öka validiteten av dessa data, är att dra paralleller ur de olika källorna. Att så att säga genom triangulering mer exakt bestämma en position genom att hänvisa till flera andra koordinater. Det vill säga att om intervju-svar, litteratur och artiklar alla pekar i samma riktning är det också troligare att denna riktning också är en bra riktning att följa. Att använda flera olika metoder kan därför vara gynnsamt.⁵

7.1 Hur går jag tillväga och vilka faktorer bör vi vara uppmärksamma på?

För att skapa mig en djupare förståelse för vidden av problemområdet sprider jag insamlingen av empiri till flera källor. Jag har genomfört två intervjuer med professionella aktörer. För den djupare förståelsens skull, för så att säga kolla ”hur landet ligger” samt för en viss generaliserbarhets skull har jag även intervjuat tre stycken musikkonsumenter. Tre personer jag låter representera upp- och nedladdare av exv musikfiler, dvs den nätverkskultur jag undersöker. Tanken är att det normativa studiet av ”nedladdare”, deras motiv osv, kontrasteras mot den bild de professionella aktörerna, litteraturen och artiklarna ger oss. Ibland förklarande, ibland sammanfallande, ibland kolliderande.

Man bör alltid ställa sig frågan hur väl intervju-personerna kan ses representera en större grupp vid en kvalitativ forskningsmetod. Ämnet för min forskningsfråga berör många aktörer, och många av dessa kommer inte till tals annat än indirekt i min uppsats. Min målsättning är inte att visa vad som är rätt eller fel i någon objektiv mening, eller vilken sida man bör sympatisera med. Jag vill med samhällsvetenskapliga begrepp visa vad som är fallet, hur verkligheten är beskaffad och förhoppningsvis kunna erbjuda en förklaring till varför det är så.

Val av metod görs lämpligen utifrån aktuell forskningsfråga. Jag har valt att använda mig av en befintlig teori, nämligen normteorin. Till den del jag har intervjuat informanter som fått representera den kategori individer som laddar ner och upp musik ofta har den metodiska användningen av nämnda teori har varit teoriprovande vilket innebär att teorin är i centrum för metoden.⁶ Detta i sig innebär en avgränsning av undersökningen då man i en teoriprovande undersökning inte nödvändigtvis måste ta hänsyn till samtliga faktorer som påverkar det undersökta fenomenet. Istället koncentrerar man undersökningen till att pröva betydelsen av de speciella förklaringsfaktorer för fenomenet som utgör nyckelbegreppen i den aktuella teorin.⁷

Handlingsdirigerande normers påverkan på individers beteende sker till stor del i individers medvetande och undermedvetande. Normer är ofta internaliserade, även om det inte är ett strikt kriterium.⁸ Med hänvisning till normers natur och komplexitet sammanlagt med en rimlighetsbedömning kring tillgängliga forskningsresurser (t ex tid) har jag valt att använda mig av en kvalitativ metod bestående av tre djupintervjuer med ”nedladdare” för insamlande och bearbetning av data.

Även om metodval baseras på metodens lämplighet för den aktuella forskningsfrågan gäller, oavsett forskning, att datainsamlingens karaktär också är beroende av de tillgängliga resurserna. Eftersom troligtvis ingen forskning har obegränsat med resurser måste alltid vissa avgränsningar göras gällande empirin. Empirins omfattning begränsas med andra ord till vad som är rimligt för en magisteruppsats, och det vill säga att den effektiva insamlingen av empiri på fältet inte kan bli av större omfattning.

Normteorin är något av ett sorteringsredskap. Genom att instrumentalisera handlingsdirigerande normers olika faktorer kan man lyfta fram mer eller mindre viktiga

⁵ Denscombe s 102 – 104.

⁶ Esaiasson et al, *Metodpraktikan*, s. 97 figur II.1 *Olika typer av empiriska undersökningar*.

⁷ Esaiasson et al s. 106.

⁸ Hydén, *Normvetenskap* s. 96.

komponenter som har lett fram till ett visst handlingsmönster i en grupp i samhället. Samtidigt tycker jag att normteorin är intressant att sätta in i ett vidare perspektiv, i teorier om samhällsförändring över tid. Hydén tar i *Normvetenskap* upp en tanke om samhällsförändring i form av en s-kurvemetafor. Vi finner också detta i samarbetet med Anders Ewerman i *IT och social förändring*.⁹

Litteraturstudierna och delvis intervjuerna av de professionella aktörerna och artiklar bidrar till den del av min analys som rör sig i makroperspektivet.

7.2 Artiklar och litteratur och nätkällor

Områdets karaktär är teknikberoende och ämnet är mycket aktuellt. En stor mängd artiklar diskuterar olika upphovsrättsliga problem i sammanhanget eller tar upp den rättsliga eller teknologiska utvecklingen på olika sätt. Jag använder en del artiklar för att det är en nödvändig del av kartläggningen av problemområdet, som en följd av dess aktuella karaktär.

Förutom litteratur som beskriver teorier jag använder mig av har jag använt mig av några verk som är intressanta, framförallt för den vidare förståelsen, samhällsförändringsperspektivet. Detta gäller bland andra Lawrence Lessigs *The future of ideas* och Manuel Castells trilogi om Nätverkssamhället: *Informationsåldern: Ekonomi, samhälle och kultur* och den efterkommande *The Internet Galaxy*.

Lessig är en juridikprofessor vid Stanford Law school som beskriver Internet som ett innovativt system och uttrycker farhågor för hur denna innovativitet som hela tiden utgjort själva grunden för nätverkets utvecklingsprocess håller på att tyglas. Därigenom förändras systemet, både genom lagstiftning och marknadsaktörers påverkan, till något annat, något mer reglerat och mindre innovationsbefrämjande. Lawrence Lessig är rädd för att valfriheten, innovationen och konkurrensen skall gå förlorad.¹⁰

Castells är en professor i sociologi vid Berkeley, Kalifornien, vars grepp är samhällsvetenskapligt och oerhört omfattande i det att han beskriver den moderna tidens samhälles paradigmatiske övergång till vad han kallar nätverkssamhället.¹¹

I den mån jag har hämtat information från nätkällor har jag angett detta.

7.3 Varför är intervjumetoden lämplig?

Undersökningstypen för uppsatsen kan sägas vara deskriptiv. Förutsatt är att ett visst beteende är relativt utbrett i samhället, mot bakgrund av tidigare forskning. Därför fokuserar jag, i den del handlandet specifikt diskuteras, på att kartlägga de bakomliggande normer som verkar handlingsdirigerande för individers beteende. Jag har valt intervjumetoden eftersom handlingsdirigerande normers påverkan på individers beteende till stor del sker i individers medvetande och undermedvetande. Genom intervjumetoden avser jag att synliggöra dessa bakomliggande normstrukturer.

7.4 Intervjumetodens för- och nackdelar

Det finns vissa för- och nackdelar med intervjuer som forskningsmetod, enligt bland andra Denscombe. Vissa av dessa gäller mer för de informanter vars normer jag undersöker, andra mer för de professionella aktörerna, andra för både och.

⁹ Ewerman, Anders & Hydén, Håkan (1997). *IT och social förändring*. Byggeforskningsrådet.

¹⁰ Lessig, Lawrence (2001) *The future of ideas: the fate of the commons in a connected world*, New York, Random House Inc.

¹¹ Se Castells, Manuel, *The Information Age: economy, society and culture*. Vol 1 (1996): *The rise of the network society*. Vol 2 (1997): *The power of identity*. Vol 3 (1998): *End of millennium*. Malden Mass, Blackwell samt (2001) *The Internet Galaxy, reflections on the Internet, business and society*. Oxford University Press Inc, New York.

En av fördelarna med intervjumetoden är att den inte kräver någon större teknisk utrustning för att samla information till forskningsprojektet samt att den grundläggande tekniken bygger på förmågan att föra en konversation.¹²

En av riskerna med intervjumetoden är att den ytliga likheten mellan en intervju och en konversation kan ge sken av enkelhet och invagga forskaren i en falsk känsla av säkerhet.¹³ Detta kan medföra brister i metoden till följd av att forskaren intar en alltför avslappnad inställning till planering, förberedelser och genomförande av intervjun. Samtidigt är ett viss mått av avslappnad stämning vid intervjun en god förutsättning för att få fram intressanta och djupgående svar.

En fördel med intervjuer är att metoden har förutsättningar att få fram djupgående och detaljerade data. I det aktuella fallet är syftet med undersökningen att kartlägga normer kring nedladdning av musik från Internet. Detta perspektiv ryms inom de intervjuades medvetande och undermedvetande och går därför exempelvis inte att iaktta genom direkt observation av objektet. Istället måste man som forskare på något sätt få informanten att dela med sig av sina personliga erfarenheter och åsikter. Genom intervjuer har informanten möjlighet att förklara sina synpunkter och identifiera vad de anser vara de bakomliggande faktorerna beträffande deras samlade syn på det vi undersöker.

En annan fördel är intervjumetodens flexibilitet. Under intervjuens gång, och även i efterhand, kan man justera och komplettera sina frågeställningar. Vissa svar, som intervjuaren inte nödvändigtvis kunnat förutse, ger oundvikligen upphov till följdfrågor. Intervjumetoden möjliggör således en undersökningsriktning som utvecklas och förändras under arbetets gång.

Intervjumetoden medför dock vissa problem då den är tidskrävande om man jämför med förkodade frågeformulär. Intervjumetoden tenderar även att producera icke-standardiserande svar vilket kan leda till att materialet blir ogreppbart eftersom frågeställningarna ej besvaras eller besvaras med så olika svar att man inte kan dra några generella slutsatser. Det är även möjligt att resultatet av intervjun påverkas av "Intervjuareffekten". Det innebär att data från intervjuer baseras på vad människor säger snarare än hur de egentligen handlar. Naturligtvis finns det en risk att uttryck och handling inte stämmer överens.¹⁴

7.5 Val av informanter

Intervjubaserade undersökningar genomförs i allmänhet med färre människor än vad som är fallet vid frågeformulärbaserade survey-undersökningar. Detta innebär att valet av intervjuobjekt snarare kommer att grunda sig på icke-sannolikhetsurval. Det finns inga fasta regler att följa, inriktningen beror på undersökningens övergripande syfte.¹⁵

Eftersom intervjuundersökningarna är kvalitativa finns det alltså ingen anledning att göra urvalet slumpmässigt.¹⁶ Det handlar istället om att göra ett selektivt urval av informanter.

Det är lätt att se skillnad i demografin på att olika grupper använder sig av och tar till sig ny teknik olika fort.¹⁷ Eftersom jag redan förutsatt att det finns en grupp individer som (oavsett den eventuella illegaliteten) laddar ner och distribuerar musik, och min forskning alltså snarare syftar till att förklara *varför* det är så, än *att* det är så, behöver heller inte urvalet vara representativt för populationen som helhet, så länge jag i urvalet så att säga prickar in individer som kan räknas till den normstruktur jag avser förklara. Jag intervjuar med andra ord individer som laddar ner och upp musik på Internet, oavsett dess laglighet eller olaglighet.

¹² Denscombe s. 130.

¹³ Denscombe s. 131.

¹⁴ Denscombe s. 138ff.

¹⁵ Denscombe s. 142.

¹⁶ Svenning s. 103ff.

¹⁷ Andersson, A.

Samtidigt, som nämnts, har jag intervjuat två professionella aktörer, en professor i handelsrätt och en representant från ett mindre skivbolag. Detta i försök att ta ett större grepp om ämnet i min ambition att kunna lyfta upp forskningsdiskussionen från den specifika upphovsrättsliga nivån till en mer generell nivå rörande informationsteknologins påverkan på samhället som helhet.

8 Aktörer

Jag går i det här kapitlet igenom några av de aktörer som gör sig gällande på olika sätt på inom ämnesområdet.

Det händer mycket på Internet och upphovsrättsområdet, och många aktörer är inblandade. Den 1 juli 2005 är det tänkt att förändringar i upphovsrättslagen skall träda ikraft.¹⁸ Marknadsaktörer som Apple lanserar musikwebshopar där man kan köpa musikfiler över Internet, och andra aktörer följer efter.¹⁹ Skivindustrins representanter i USA processar mot nedladdare och i Sverige ligger den svenska motsvarigheten IFPI på operatörer för att förmå dessa att stänga av abonnenter som fildelar, samtidigt finns det hela tiden kodkunniga upphovsrättsmotståndare i form av hackers som knäcker kopieringskydd.²⁰

Den digitala nätverksmiljön har satt ett verktyg i händerna på musikkonsumenterna som inte längre håller dem som passiva mottagare. Möjligheten för gemene man utrustad med en vanlig dator och en mer eller mindre snabb uppkoppling att aktivt ta del av och fördela musik eller annat har radikalt förändrat förutsättningarna för de traditionella marknadsaktörernas kontroll. Monopolet är brutet. Det är också därför skivindustrin, mellanhänderna mellan de skapande och de som vill åt det skapade, så hårdnackat önskar sig tillbaka till monolets dagar. Deras intresse styrs såklart av ekonomiska motiv. Det är på sin plats att nyansera bilden något med att alla skivbolag inte är stora korporationer med enbart vinstintresse som morot, ibland är gränsen mellan musiker och musikdistributör heller inte så tydlig. Men problemet ligger inte främst i att nätverkshanteringen av musik inte skulle erbjuda några möjligheter till inkomstbringande verksamhet, tvärtom, utan snarare att en skivindustri uppbyggd kring en traditionellt hantering av musik med därefter anpassad lagstiftning har haft det svårt att adaptera sig till nya systemförutsättningar där musikhanteringsmonopolet inte längre är i bruk. Medan RIAA (*Recording Industry Association of America*) ägnade sig åt att stämna Napster ur verksamhet på sin tid förlorade de tid gällande möjligheterna att haka på det kommersiella utnyttjandet av de nya förutsättningarna. Apple, som inte varit tyngt av att fundamentalt behöva förändra sin syn på hur musik skall hanteras vid handel bröt därför fram som en riktig nytänkare med sin försäljning av musikfiler.

Musikproducenter representeras av IFPI, som tillvaratar skivbolagens intressen och rättigheter samt arbetar för bättre rättsligt skydd för dessa. IFPI representerar över 1450 medlemmar i över 75 länder och musikindustriorganisationer i över 48 länder och de bedriver även en

¹⁸ <http://www.regeringen.se/sb/d/5069/a/37383>

¹⁹ Se exv artikel i PC för alla, av Jan Sandbladh, från 20041202,

²⁰ Se till exempel artikel på idg.se 20040812 av Mikael Pawlo om DVD-Jon, ”Hjälte eller rättshaverist?”, http://www.idg.se/ArticlePages/200408/12/20040812155830_IDG.se142/20040812155830_IDG.se142.dbp.asp

omfattande internationell antipiratverksamhet.²¹ USA:s motsvarighet är RIAA, och de fem stora skivbolagsjättarna är Sony, Time Warner, BMG, Universal och EMI.²²

Musikförlagen uppträder idag mycket som en promotor och marknadsförare för de musikaliska verk de knutit till sig. Musikförlagen binder upp upphovsmän och söker artister för att spela in eller offentligt framföra något ur musikförlagens repertoar. Många musikförlag är tätt knutna till skivbolagen som dotterbolag eller på annat sätt och kan alltså vara direkt involverade i produktionen. I många fall knyts kompositören till förläggaren med inspelningsavtal vartill det sedan regelmässigt knyts ett musikförläggarsavtal för de melodier som spelas in. Musikförläggaren får då en andel av de ersättningar som inkasseras av STIM och NCB, vilket för många förläggare representerar den huvudsakliga inkomstkällan. Det rättighetsomfång som avtalet innehåller är enligt Jan Rosén väl tilltaget. Detta utan att förpliktelserna som förläggaren förbundit sig är långtgående. Även om musikavtalet inte åskådliggör detta så bygger detta väl tilltagna rättighetsomfång på att förläggaren skall vara den organisatör av rättighetshantering som upphovsmännen behöver på sin sida. Det kan tilläggas att kompositörerna inte så ofta använder sig av sin hävningsrätt ens om det förlagda verket varken tryckts, inspelats eller framförts offentligt några år efter det att förlagsavtal träffats.²³

Vad vi ser är med andra ord att å ena sidan kan det tyckas att musikupphovsmännen säljer av sig både royaltyandelar och upphovsrättsliga rättigheter delvis som följd av sin okunskap att hantera rättigheterna och å andra sidan förstår vi musikförlagens länk till STIM och NCB, och därmed varför musikförlagen (och därmed alltså ofta skivbolagen) är så intresserade av att royalty inte undgår STIM och NCB.

Vad som framförallt då blir kvar är promotion av artisterna. Artister och upphovsmän som kan promota sig själva, eller i vart fall får genomslag via Internet, till exempel genom fildelning, kan man förstå lätt kan få dubier om varför de skulle ingå i ett musikförlagsavtal överhuvudtaget. Att fildelning är PR är också ett argument som inte sällan dyker upp i debatten hos fildelningsförespråkarna.

Upphovsrättsorganisationer

Det verktyg som den digitala nätverkmiljön är luckrar även upp den rättsliga bevakningens möjligheter till ett vattentätt system, i vart fall enligt traditionella vägar. För förståelsen kring hur upphovsmännen kopplas samman med pengarna och mellanhänderna är det på sin plats att förklara lite kort kring upphovsrättsorganisationerna.

STIM och NCB och SAMI

De flesta musikaliska verks offentliga framföranden kontrolleras i Sverige av STIM. Musikupphovsmän, textförfattare, bearbetare och musikförläggare i Sverige knyter sig genom *anslutningsavtal* till STIM för att försäkra sig om att få ersättning när musiken används i olika sammanhang, till exempel i radio. STIM träder i dessas rättsposition gällande offentligt framförande och framförande i förvärvsverksamhet inför större slutna kretsar. Gällande musikaliska verks mångfaldigande (att ge ut ett musikalbum, exv.) överläts denna rätt genom samma anslutningsavtal till NCB²⁴. STIM har sin motsvarighet i s.k. systersällskap i andra länder och tillsammans utgör dessa ett nära nog globalt täckande nätverk, i vart fall i teorin. Tanken är att oavsett var på jordklotet en upphovsmans verk spelas eller utnyttjas så skall denne ersättas för detta, vilket då skall administreras av STIM eller STIM:s systersällskap,

²¹ Se www.ifpi.se

²² Se <http://www.riaa.com/default.asp>

²³ Rosén, Jan (2003). *Medie- och immaterialrätt*, Uppsala: Iustus förlag, sidan 173.

²⁴ NCB – Nordic Copyright Bureau. NCB är samägt av de nordiska upphovsrättsällskapen. NCB administrerar upphovsmännens inspelningsrättigheter och har sitt huvudkontor i Köpenhamn. Se www.ncb.dk.

såvida musikupphovsmannen är knuten till STIM eller ett av STIM:s systemsällskap. STIM och dess motsvarigheter har alltså uppstått i administrationssyfte, eftersom ett system där varje intresserad nyttjare av musik (exv. radio och TV) måste erhålla tillstånd från och ersätta varje enskild upphovsman självfallet är dömt att misslyckas. Samtidigt skulle det vara i praktiken omöjligt att för en enskild upphovsman att bevaka sina rättigheter.

STIM:s motsvarighet för artister och musiker (som alltså även kan vara upphovsmän) är SAMI²⁵, som enligt hemsidan har som uppgift *att tillvarata och främja de utövande artisternas och musikernas rättigheter och ekonomiska intressen inom ramen för svensk och internationell upphovsrättslagstiftning.*

9 De tre spåren

9.1 Det kulturella spåret

”Kreativitetens spår” kunde vara rubriken lika gärna vara på det här underkapitlet. För kreativiteten är tänkt att stimuleras med immaterialrätten, och det är mycket kreativt som inte betraktas som kulturellt. Uppsatsen fokus ligger dock vid upphovsrätten som förvisso är en del av immaterialrätten.

Det kulturella får betecknas vara det värde som de övriga spåren kretsar kring, *the content* som nedladdare vill åt, den innovation marknaden gör till en produkt och saluför, och orsaken till den skyddande lagstiftningens existens. Musik och kultur fanns innan juridiken och, självklart, innan teknologin blev avancerad nog att möjliggöra inspelning och därmed distribuering.

Det är under den här rubriken vi kan ställa oss frågor som: Vad händer med musiken, vad händer med skapandet i den nya tiden? Faller de ekonomiska incitamenten? Blir musiken ”sämre” då? Utarmas? Vilka incitament påverkar musikskapandet?

Detta kan leda oss till frågan ifall det är världen som skall förändras utefter juridiken eller juridiken utefter världen. Mer om detta nedan.

9.2 Det teknologiska

Rätten måste ha sin representation samhällets normer. Enligt hur upphovsrätten ser ut idag (och även efter en skärpt upphovsrättslag) tycks det inte överlag vara så. Vilken roll har tekniken i det?

I lite mer än hundra år har olika teknologi använts för att spela in och distribuera musik. tekniken har förändrats mycket från de första grammofonskivorna till kassetterna, till digital media. Tekniken har i mycket angivit förutsättningarna för kulturens, exv musikens, spridning. Dessa spridningsförutsättningar har i sin tur angivit förutsättningarna för de rättigheter som ansetts medfölja en upphovsmans verk, dvs juridiken. På grund av detta är det på sin plats med en kort presentation av bakgrunden till dagens förutsättningar.

Bakgrund

²⁵ SAMI – Svenska Artisters och Musikers Intresseorganisation. SAMI inkasserar ersättningar när inspelad musik sprids via exempelvis radio, TV eller offentligt framförande. Se www.sami.se.

Internet

Det finns inte utrymme att utförligare berätta om dels hårdvarans, mjukvarans eller infrastrukturens historia. Låt oss bara konstatera att dessa tre delars historia är sammantvinnade i något som vi kan kalla Internets historia.

Internets ursprung finns i något som kallades ARPANET, vilket var ett datanätverk som sattes upp av the Advanced Research Projects Agency (ARPA) i september 1969. ARPA formades i sin tur av det USA:s utrikesdepartement 1958 för att mobilisera kunskap, främst från universitetshåll, i hopp om att kunna uppnå teknologiskt militärt övertag gentemot Sovjetunionen. Genom att använda ny teknologi kunde ett decentraliserat första datanätverk byggas. Nästa steg blev så småningom att möjliggöra ARPANET:s ihopkopplande med andra nätverk. Ett nätverk av nätverk var skapat. Ett problem var att standardisera de protokoll som möjliggjorde kommunikationen mellan datorerna. Genom att enas kring the Transmission Control Protocol (TCP), som designades 1973, och som senare delades upp i två delar där ett Inter-network Protocol (IP) las till hade man snart den standard (TCP/IP) som Internet av idag fortfarande körs på. I slutet av 1980-talet utvecklades på CERN i Schweiz de protokoll som körs ovanpå TCP/IP, de som är grunden för WWW, nämligen HTTP²⁶ och HTML²⁷, vilket möjliggjorde för hyperlänknigen.^{28,29}

Med datorers uppkoppling på telenät via modem växte nätverket oerhört. Systemet, Nätet, blev en multiuppfinding med möjlighet att uppgradera sig självt. Kompetensen kom i mycket att sitta i ändarna, decentraliserat, istället för hos några få stora innehållutdelare, centralt. Mycket av Internets utveckling har skett hos dem Castells kallar 'gräsrötterna', inom den allmänningens fria, innovativa domän som Lessig talar om.

Napster lyfts ofta fram som ett exempel på när peer-to-peer slog igenom. Peer-to-peer, eller P2P, är när flera rimligt jämbördiga datorer är kopplade till ett nätverk, dvs att de innehar samma nivå som en varandra (klient/klient-förhållande). Innehållet i nätverket ligger då hos noderna, i ändarna på det decentraliserade nätverket, och varje deltagare söker upp det den vill ha. Förenklat kan man säga att varje nod i nätverket är både server och klient.

Fildelandet går oftast till så att man begär access till ett nätverk där man kan söka efter filer man är intresserad av. Hur mycket man får tillgång till, storleken på sökmaterialet, beror oftast på vad och hur mycket man själv ställer till förfogande till nätverket.

Bredband

Jag går inte in djupare på hur nätverk och dess innehåll kan styras genom lagar och avtal. Bredbandet vi känner idag föddes med den kabelteknologi som utvecklades i USA på 1960-talet som ett sätt att ge tillgång till TV även till dem som bodde långt ifrån städer och centralorter. I en utveckling främst framtvingad av satellit-TV uppgraderades kabelnätet till att kunna erbjuda tvåvägskommunikation, bland annat för att kunna erbjuda pay-per-view. Snart insåg dock kabel-TV-distributörerna att nätet kunde uppgraderas till att fungera för tvåvägsinternet. Och om kabeln uppgraderades till att kunna erbjuda Internetservice kunde kabeln också erbjuda telefoni. Uppgraderingen säkrade kabelns huvudmarknad men öppnade också upp för dessa två nya och växande alternativ.³⁰

I Sverige kom senare flera offentliga aktörer att bli delaktiga i byggandet av IT-infrastruktur. Banverket, Svenska kraftnät och Telia har deltagit.³¹

²⁶ HyperText Transfer Protocol.

²⁷ HyperText Markup Language.

²⁸ Lessig, s 41-42.

²⁹ Se exv Castells, *The Internet Galaxy*, s 10-17, eller Lessig, s 27-84.

³⁰ Lessig, s 151-153.

³¹ Sundqvist, Göran (2001). *Bredbandspolitik -En tekniksociologisk analys av kommunala bredband*. STS Research reports no 2, Avdelningen för teknik- och vetenskapsstudier, Göteborgs universitet.

9.3 Det juridiska

Upphovsrättens syfte, enligt de som har skapat den, är att främja skapande i samhället. Detta bland annat genom att tillerkänna upphovsmän vissa rättigheter över sin skapelse. Många är de teoretiker som modellerar över rättens roll och kommunikation med människornas beteende, och rättens förhållande till samhället. Jag kommer att via litteratur ta upp några.

Juridiken kan knappast sägas ha ett egenvärde. Upphovsrätten finns alltså för att stimulera kulturen, utgöra ett incitament för skapandet, tillerkänna den skapande vissa rättigheter, exempelvis rätt till ersättning. Men först en bakgrundsdiskussion.

Äganderätt

Om vi börjar vid något vi kan kalla en rättslig institution, nämligen äganderätten. Äganderätten till föremål är något som levt och överlevt en mångtusenårig västerländsk rättstradition. Föreställningen om möjligheten att kunna äga ett föremål förefaller vara fast förankrad i den kultur vi lever i. Äganderätten är dock inte oförändrad under årens lopp. Det senaste tillskottet till familjen är idén om att kunna äga en idé, dvs något icke-föremål, dvs något immateriellt, med andra ord förkroppsligat i immaterialrätten. Oavsett vad för svar vi kommer fram till när vi försöker motivera det bakomliggande syftet till möjligheten att äga en intellektuell prestation kan vi konstatera att det är denna idé (idén om att kunna äga en idé) som ställs på sin spets i dagens informationssamhälle.

Kanske kan vi inte dra alla immaterialrätter (alla typer av) över en kam. Immaterialrätten delas traditionellt (i vart fall i svensk rätt) upp i upphovsrätt, patenträtt, mönsterskydd och varumärkesrätt. De olika subgrupperna har lite olika förutsättningar (exv måste man söka patent, dvs det krävs en aktiv åtgärd och något slags rannsakingssystem, för att få skydd för sin idé, medan upphovsrättsligt skydd uppkommer i den stund du vislat fram en melodi). Jag återkommer i analyskapitlet till detta.

Immaterialrätten

Immaterialrätten är en rättslig disciplin som uppkommit för att skydda vissa intellektuella prestationer. Tanken är att en innovativ uppfinning eller ett nytt verk skall ha ett skydd mot utnyttjande precis som mer konkreta objekt. Lagstiftaren har ansett det rimligt att skydda upphovsmannens prestationer och tillhandahålla denne en rätt att själv förfoga över det presterade som han önskar, alternativt erhålla ersättning när andra tar del av detta. Den engelska termen för motsvarande område är just 'intellectual property law'. Det specifika skyddet för musik kallas *upphovsrätt*, dvs. att den som har skapat ett verk enligt lag innehar ett rättsligt skydd mot att ingen otillbörligt skall utnyttja dennes verk. Upphovsrätten ingår som en del i immaterialrätten. Ämnesområdet rör mycket stora ekonomiska värden och har stor betydelse. Det immaterialrättsliga systemet ställer upphovsmännen och uppfinnarna i centrum och tillerkänner dem ett rättsligt grundat anspråk på ensamrätt till sina prestationer inom generella gränser som anges i lag. Detta synsätt började växa fram, historiskt sett, under upplysningstiden och utvecklades särskilt i 1700-talets Frankrike. Bakom det immaterialrättsliga skyddet låg tanken om att upphovsmän och uppfinnare har en naturligt given äganderätt till vad de skapat. Immaterialrätten har specificerats, definierats och detaljerats under årens lopp, olika för olika länder, men ändå med någon slags gemensam kärna. Det är ett grundläggande spørsmål vad som utgör grunden för det immateriella skyddet. Är det principen att skaparen av en intellektuell prestation bör ha ensamrätt att njuta frukterna av denna eller är det rättskyddets samhällsnytta? Dessa två poler har fått väga olika tungt i ländernas olika rättsutveckling. Inom t ex patenträtten kan man argumentera för att

samhällsnyttosynpunkterna verkar överväga. Däremot är upphovsmännens ensamrätt till sina verk numera erkänd såsom en mänsklig rättighet. Det gäller både internationellt (FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna art 27) och i Sverige (2:19 regeringsformen).³²

Enligt 12§ 1 st lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk³³, URL, får var och en framställa exemplar av offentliggjorda verk för enskilt bruk. Genom hänvisningar i 45 och 46 §§ i samma lag gäller bestämmelsen även utövande konstnärers (artisters) framföranden och fonogramframställares (skivbolags) upptagningar. Skälet är främst praktiskt. Har man en skiva vill man kunna spela den utan att för den sakens skull utföra en kriminell handling. Notera att gränsen här går vid vad som kallas 'den enskildes behov', vilket ungefär betyder att du inte får kopiera till fler än dina närmaste, samt inte sälja, hyra ut eller annat kommersiellt syfte. Regeln är med andra ord en inskränkning av den ensamrätt till exemplarframställning som förbehålls upphovsmannen i 2§ URL.³⁴

Visst är det så att efter försäljning av ett verk har upphovsmannen inte längre någon rätt att bestämma över exemplaret men köparen har å andra sidan ingen rätt till exemplarframställning eller offentligt framförande. Köparen förfogar över sitt exemplar och kan sälja, hyra ut det osv., men alltså inte framställa nya exemplar. Gällande den illegala delen av musiknedladdning via nätet rör det sig framförallt om kränkningar av upphovsmannens ensamrätt till exemplarframställning.³⁵

Idén är alltså att vissa intellektuella prestationer, t ex en melodi eller en dikt, skall ge upphovsmannen en möjlighet att bestämma över exemplarframställningen och i vart fall ersättas när någon använder sig av verket, melodin eller dikten, för något offentlig sammanhang. I detta ligger också det traditionella undantaget, vilket rör den privata sfären. Den privata sfären har traditionellt sett inte reglerats och man har från lagstiftarsidan inte ansett att den privata sfären bör röras i detta hänseende. Bland annat för att det skulle vara svårt att sanktionera och upprätthålla en upphovsrätt som sträcker sig ända in i folks vardagsrum, och en rättslig reglering som inte finner sin representation hos gemene man är aldrig eftersträvansvärt. Undantaget medger med andra ord att vemsomhelst får vissla på melodin så länge det inte betraktas som ett offentligt framförande, eller t ex kopiera låten åt sin kompis, eller läsa upp dikten för mormor i vardagsrummet utan att behöva ersätta upphovsmannen. Det icke-offentliga brukandet täcks med andra ord inte av den traditionella upphovsrättens reglering. Man kan uttrycka det som att i den privata sfären är all litteratur och musik en allmänning; du får göra vad du vill med vem-som-helsts låt så länge din publik inte blir för stor.

Det är också här problemen av idag kommer in. Utformningen av upphovsrätten har vuxit fram i en tid när kopiering av verk aldrig bjöd på några större hot mot upphovsmannens (skivbolagens, musikförlagens) monopolistiska kontroll av verken. Det fanns helt enkelt inte lättillgänglig teknologi för detta.

Men det finns det idag. Kopieringen bjuder inte längre på några problem, och antalet "kompisar" man vill dela med sig av musik till kan vara nästintill obegränsat många. Därför söker lagstiftaren, ivrigt påhejad av dem som är beroende av upphovsrättens traditionella utformning - skivbolagens representanter, gripa in i den privata sfärens hantering. Frågan blir då hur långt det privata skall få regleras. Det tycks mig som att dikotomin privat/offentligt delvis tappat sin betydelse, alternativt fått en annan i och med

³² Bernitz, Ulf, Karnell, Gunnar, Pehrson, Lars, Sandgren, Claes, *Immaterialrätt och otillbörlig konkurrens*, se kap 1.2.

³³ Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

³⁴ Se Rosén

³⁵ Koktvedgaard, Mogens & Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, kap 2.

informationsteknologins möjligheter. Följden blir hursomhelst att förespråkarna för den traditionella upphovsrätten angriper kopieringen, vilket är allmänt känt.³⁶

Infosoc

En lagförändring som syftar till att stärka upphovsrätten är på gång. Den 1 juli 2005 implementeras delar av INFOSOC-direktivet³⁷ i sin svenska variant, efter att datumet har skjutits fram flera gånger. Direktivet bygger på de två internationella fördragen Copyright Treaty och Performances and Phonograms Treaty, antagna av WIPO, FN:s organ för immaterialrätt. Förändringen innebär enligt STIM att det blir lättare att stoppa piratkopiering av material.³⁸ I promemorian (föreslagna lagförändringen) föreslås nya regler för kopiering av film, musik och litteratur. Det blir förbjudet och straffbart att kopiera upphovsrättsligt skyddat material, även om det endast är för privat bruk. Nya regler föreslås också om skydd för tekniska åtgärder, t.ex. kopieringsspärningar och krypteringar av upphovsrättsligt material. Det blir vidare straffbart att tillverka och sälja produkter som kringgår sådana tekniska åtgärder. Även själva kringgåendet blir förbjudet.³⁹

³⁶ Angående detta, se exv Pawlo, *Efficiency, Innovation, and Transparency – The future of Intellectual Property Rights*, i SOU 2002:112 *Law and Information Technology, Swedish Views*, sidorna 137-137.

³⁷ Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället.

³⁸ Artikel i Dagens Nyheter, av Olof Sandström, 040823.

³⁹ Se Ds 2003:35 Upphovsrätten i informationssamhället – Genomförande av direktiv 2001/29/EG m.m.

10 Teori

En samhällsvetenskaplig teori erbjuder ett sätt att betrakta samhällliga fenomen. De olika teorierna är i olika grad komplexa och antar olika stort grepp i sin iver att förklara. Olika teorier är också olika nära knutna till teorispecifik terminologi, och terminologin förefaller vara olika nära förbunden med sin samtids specifika situation. Marxistisk teori är exempelvis i mycket bunden till ”klasser” och konflikter dem emellan, och beskriver ett samhälle som inte ser riktigt likadant ut idag. Därmed dock inte sagt att Marxistisk teoribildning med nödvändighet tappar i relevans i bedömningen av dagens samhälle. Terminologin kan i viss grad avgöra en teoris applicerbarhet. Kanske kan man hävda att den perfekta generella teorin erbjuder förklaringar i alla samhällen, oavsett tid. Teorierna är mer eller mindre behjälpliga beroende på vilket fenomen hos ett samhälle man undersöker. Vi skall inte glömma att alla teorier är förenklingar. Alla teorier erbjuder ett sätt att betrakta, ett slags metafor för fenomenen.

Frågan är hur långt man behöver backa i beskrivandet av en situation för att inte styra tänkandet, för att inte riskera att hamna i något slags cirkelbevis. Om jag när jag beskriver samhällliga fakta använder en (alltför) teoriförknippad terminologi kan man tänka sig att det blir (alltför) lätt att beskriva och ”förklara” det samhällliga fenomenet via den specifika teorin senare. Svaret på forskningsfrågan beror på termerna med vilka man anger fenomenet. Man vill helt enkelt inte lägga orden i mun, för svaret tappar i värde då. Detta är kanske forskningens svåra ställningstagande: bestämmandet av vad som skall anses vara presuppositionerat. Var man drar gränsen för det redan accepterade? Om jag beskriver den uppluckrade respekten för musikupphovsrättsliga värden i de digitala nätverken som ett uttryck för en annalkande informationsteknologisk era har jag redan planterat en metafor och samtidigt slagit upp dörrarna för exv de Hydénsk/Ewermanska samhällsteorierna. Kanske måste jag då backa lite. Problemet ligger lite i ”som man frågar får man svar”. Samtidigt är språket metaforiskt till sin karaktär. Metaforen tycks vara nödvändiga byggklossar i språk. En allmänt utbredd metafor höjer ingen ögonbrynen för, den är en del i kommunikationen som inte ifrågasätts.⁴⁰

Jag höjer med andra ord bara ett litet varningens finger: teorier är terminologi- och metaforbundna, man måste välja sina steg noggrant, annars riskerar man att glömma att det är verkligheten man försöker förklara och beskriva, inte teorins inneboende stringens, eller en inbördes logisk räcka av ord.

10.1 Rättssociologi

Ett sätt att betrakta rättssociologin på är efter följande bild:

Figur nr 1: Rättssociologi

Bilden kan tolkas som att många av de normer vi lever med är befästa i lag, men långtifrån alla, likaväl som inte all lag finner sin representation hos normerna i samhället, dvs den är obsolet.

⁴⁰ Se här gärna Lakoff & Johnsons *Metaphors we live by*.

10.2 Val av teori i förhållande till uppsatsämnet

Musikupphovsrätten står utmanad, tycks det, i ett samhälle i en förändringsprocess sammanknuten med IT.

Det finns såklart olika sätt att beskriva fenomenet på. Bland sociologer och rättsociologer är det vanligt att beskriva individer utifrån ett norminspirerat perspektiv. I den klassiska litteraturen på området rör sig Durkheim, Weber och Ehrlich i mycket med normterminologi, medan Marx och (marxinspirerade) Renner inte fokuserar på individen i samma hänseende. Marx och Weber talar dock mycket i termer av 'makt'.

Min uppsats är dock tänkt att lyfta sig ur det specifika musikupphovsrättsliga perspektivet och blicka längre och utifrån en vidare sfär; vad innebär informationsteknologin för samhället; kan lag/normkonflikten tolkas i ett större perspektiv; är det ett tecken på en större förändring? Normerna är knutna till möjligheterna, och i det här fallet är möjligheterna knutna till teknologins utveckling och utbredning. Och teknologin, det vi kallar informationsteknologi, har utvecklats snabbt bara över de senaste åren. Kontentan av detta kan man se som ett uttryck för att lagstiftningen inte hänger med i de normativa förändringarna på området. Norm och lag tangerar inte varandra.

Någon skulle kunna tycka att resonemanget här ligger, i terminologi och struktur, ligger väl nära Hydénsk normteori, att resonemanget då så att säga inte är teorineutralt. Och att jag borde backa lite. Å andra sidan är de (rätts-)sociologiska klassikerna fyllda av normdiskussioner, och åtskilliga har intresserat sig just för diskrepans mellan lag och norm. Så om man hellre lutar sig mot det sistnämnda så rör sig ovanstående resonemang helt och fullt på en domän av rättssociologiskt allmängods.

Jag vill börja med att nämna två klassiska samhällsteoretiker innan jag redogör för de teorier som är mer centrala för uppsatsen.

10.3 Durkheim

Om man betraktar dagens förhållanden i med musiknedladdningen kontra lag som ett tillstånd av normativ förvirring så kan Durkheim mycket väl knyta an. I Durkheims arbete finns en given plats för normativa diskussioner som har inspirerat ett koppel av sociologer och även, direkt eller indirekt, Hydéns Normvetenskap som är central för uppsatsen.

Vad det gäller rättssociologiska aspekter på Durkheims sociologi relaterat till mitt uppsatsämne väljer jag att fokusera på en avdelning av det normativa området där brottet och straffets sociala funktion i ett samhälle tas upp. Det finns mycket att hämta hos Durkheim som är av rättssociologisk relevans och jag vill trycka lite extra på uppfattningen av att brott är funktionellt i relation till sociala förändringskrav, just för att jag anser att det har en särskild poäng i relation till min uppsats om fildelning av musik.

Emile Durkheim ansåg att viss kriminalitet tycktes kunna ha en progressiv roll i den sociala förändringsprocessen och utgöra ett slags normativt avantgarde föregripande en kommande, mer allmän, norm. Som en förtrupp för vad som komma skulle. Han konstaterade också att de individer eller grupper som var särskilt framsynta i att ta till sig nya förutsättningar i tider av förändring också löpte risk att stigmatiseras som kriminella enligt rådande rätt.

"Where crime exists, collective sentiments are sufficiently flexible to take a new form, and crime sometimes helps to determine the form they will take. How many times, indeed, it is only an anticipation of future morality – a step toward what will be!"⁴¹

⁴¹ Durkheim. *Rules of sociological method*. Sid. 71.

Utgör då fildelarna ett normativt avantgarde i den här meningen? Vi lämnar frågan öppen för ett tag, och går vidare till en annan idéhistorisk klassiker.

10.4 Karl Marx

Samhället ser inte ut som det gjorde på Marx och Engels tid. De såg en industrialism på frammarsch, fabrikers anläggande och en klar uppdelning mellan vilka som ägde fabrikena och därmed gjorde profit på fabriksarbetarnas insatser och vilka som var dessa fabriksarbetare. Marxistisk teori är till sin terminologi i viss mån samtidspecifik. Samhället kunde klassindelas lättare än idag, och klassresor och sociala förändringar var svårare än idag, vill jag tro. Den marxistiska teorin är av intresse ändå.

På temat informationssamhällets framväxt kan man tänka sig diskutera den historiska förändringen i marxistiska termer. Om stenåldersmänniskan hanterade pil och båge och Marx och Engels "nutidsmänniska" var starkt bunden till industrialismens olika artefakter, vad innebär då nätverksamhällets företräden för individen? Vem kontrollerar produktionsmedlen, innebär Internets decentralisering en större individuell makt eller inte? Vilken blir statens roll? Marx ägnade mycket tid åt att analysera det kapitalistiska produktions sättet. Hur påverkas kapitalismen i en tid av stort informationsflöde? Kan man betrakta den traditionella skivindustrin utifrån ett marxistiskt makt-över-produktionsmedel-perspektiv, som därmed befinner sig i uppluckring? Ur ett marxistiskt maktperspektiv skulle man kunna konstatera att nätverken med fildelning och en upphovsrätt i gungning avslöjar hur staten som lagstiftare och sanktionerande ordningsmakt bara är en del av den ekonomiska överbyggnadens kapitalistiska maktkamp. Skivindustrin lobbar för strängare lagstiftning och lutar sig mot att rättsväsendet sanktionerar i de processer som skivindustrin driver mot "piraterna". "Upp till kamp", manar å andra sidan Piratbyrån, "emot kvalen (de analoga idealen), siste striden det är!". Det är ett sätt att se det på. Å tredje sidan är det ju inte fildelarna som har producerat någonting, varken melodierna eller inspelningarna av den. Resonemanget skulle behöva fördjupas.

Hur ställer sig en marxistisk hållning gentemot musikupphovsrätten? Arbetet var det värdeskapande för Marx. Hur ställer sig detta mot handel med upphovsrättsliga värden som till exempel kan mynna ut i att Michael Jackson får royalties när the Beatles låtar spelas på radion?

Angående upphovsrätt och förändring i samhället kan man konstatera att om de samhälleliga förhållandena inte överensstämmer med rätten längre, exv. om det skulle visa sig bli så att det i det digitala nätverkssamhället inte längre upprätthålls den respekt för musikupphovsrätt som uppkommit i den "analoga" traditionen., så är det alltså rätten som skall förändras och inte samhället.

"Det är inte samhället som vilar på lagen utan tvärtom lagen som vilar på samhället"⁴²

Det är lätt att se musikupphovsrättsproblematiken som en kamp, en maktkamp. Det är etablerade aktörer i samhället som lutar sig mot marknadsekonomiska hänsyn konserverade i lag som ser sin monopolställning inom musikvärlden luckras upp i den informationsteknologiska anstormningen. Samtidigt kan jag känna att en del klassisk marxistisk terminologi ljuder av en ideologiskt klingande ton från politiska kämpar på barriaderna från förr. Det gör mig något obekvämt med att använda Marx på området. Men kanske är det samtidigt så: det är dags för musiklyssnarna att ta större del av makten över musiken. Det som sker är att pendeln svänger från att de kapitalintresserade har makten över musiken till att de musikintresserade tar den. IT blir därmed revolutionens instrument.

⁴² Elwin, Göran & Victor, Dag (1978). *Rätt och Marxism*, Stockholm: PAN/Norstedt, s 42.

10.5 Håkan Hydén

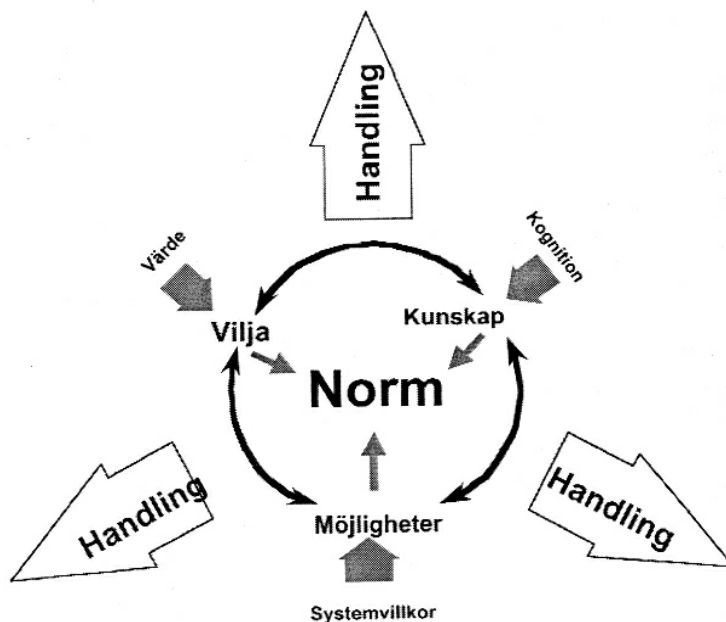
Det är inte svårt att tänka sig att jag finner relevans i Hydéns teorier i relation till mitt uppsatsämne, jag skrev en C-uppsats inom samma ämnesområde på normteoretisk grund. Förutom att nämna de normteoretiska grunderna ska jag försöka utveckla min syn på teorin något. Jag utgår från normteorin i mycket av min analys i denna uppsats.

All teoribildning tycks kunna stå mer eller mindre på egna ben. Vissa teorier utmålas för att vara *grand theories*, dvs helhetstäckande, som ett knippe av förklaringar eller själva utgångspunkten för ett betraktande och som därmed formar det betraktande, medan andra teorier i viss mån är mer hänvisande, dvs de existerar i samförstånd med andra teoretiska förklaringsmodeller. En sådan teori är den normteori som tillskrivs Håkan Hydén. Normteorin kan sägas vara en förklaringsmodell som kan läggas över ett samhällsfenomen och erbjuda förklaringar i det att man vrider och vänder på modellen. Normteorin blir därmed något av ett sorteringsredskap. Genom att instrumentalisera handlingsdirigerande normers olika faktorer kan man också lyfta fram mer eller mindre viktiga komponenter som har lett fram till ett visst handlingsmönster i en grupp i samhället.

Normteori

Utgångspunkten för normteori är att handlingar är normstyrda och därför bör studier av normer göras med utgångspunkt i begångna handlingar i samhället. Utifrån handlingen bör man enligt Hydén med hjälp av normmodellen som sökverktyg kunna finna svar på hur den handlingsdirigerande normen har uppstått och hur den är förankrad i samhället. På så vis skapar man sig förståelse för normen genom att man arbetar sig baklänges med utgångspunkt i begångna handlingar och söker de bevekelsegrunder som lett till handlandet. Utifrån ett handlingssammanhang söker man svar på hur de aktuella handlingarna har uppstått.

Idén bakom normteorin grundar sig på att normer har tre förutsättningar.⁴³ Dessa tre förutsättningar utgör huvudkategorier under vilka man kan placera den information som sedan tillsammans bildar en norm, en norm som i sin tur anvisar handlande. Dessa tre huvudkategorier är *vilja*, *kunskap* och *möjligheter*.

Figur 2 illustrerar hur var och en av huvudkategorierna är knutna till bakomliggande förutsättningar. Som man ser på bilden utgörs vilja av drivkrafter som utgör motiven för människans handlande. För kunskap är kognitionsbegreppet centralt. Kunskap är beroende av hur människor ser och uppfattar världen. Den sista huvudkategorin, möjligheter, bestäms av systemvillkor som samhälleliga och naturliga system uppställer, alltså vilka premisser som varje system ställer upp för handlingarna.

Figur 2: Illustration av normmodellen.⁴⁴

⁴³ Hydén, *Normvetenskap*, s. 285.

⁴⁴ Hydén, *Normvetenskap*, s. 284.

Vilja

Den första huvudkategorin ställer frågan vad en person vill uppnå med sitt handlande. Det som efterfrågas är alltså motiven för handlandet i den specifika samhälleliga kontexten. Det man eftersöker är sålunda viljekomponenten bakom handlandet. Motiven utgör normens drivkrafter och pekar ut det värde som människan önskar tillgodose genom handlandet. Drivkrafter konstitueras av olika motivationssystem. Dessa motivationssystem kan delas upp i inre och yttre påverkanssystem. Till de inre hör individens samvete. Medan de yttre utgörs exempelvis av moral, etik, religion, politiska system och ideologiska influenser. Andra drivkrafter kan vara ekonomiska överväganden antingen av egoistiska skäl eller handlande i solidaritet med andra människor. Vilka drivkrafter som gör sig gällande i det särskilda fallet och därför bör studeras och analyseras är en empirisk fråga.

Kunskap

Den andra huvudkategorin ställer frågan om personen har kunskap för att utföra det som personen vill. Det man eftersöker är sålunda kunskapskomponenten bakom handlandet. En norm har nämligen sin bakgrund i det system som utgör dess kontext och i relation till sitt system blir kunskapen en viktig komponent i normen. Kunskapen krävs för att normen skall kunna effektueras och genomföras. Kunskapen måste analyseras som en kognitiv aspekt eftersom den är beroende av hur vi ser och uppfattar världen.⁴⁵ Personliga eller strukturella egenskaper får betydelse för kognitionen. Skillnader i kunskap mellan människor är beroende av faktorer som genus, etnicitet, kultur, utbildning, makt, samhällsposition, ekonomisk och social status, erfarenhet, kompetens, tradition men även personliga egenskaper såsom ålder.

Möjligheter

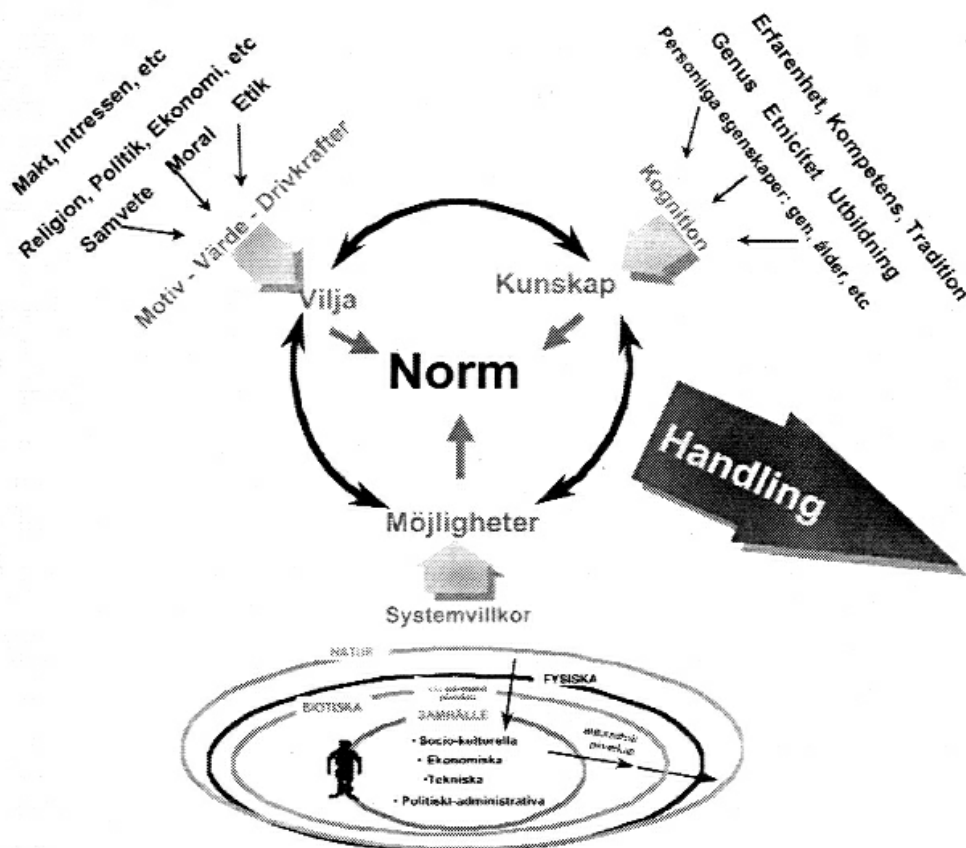
Den tredje och sista huvudkategorin ställer frågan om det är möjligt för personen att utföra handlingen. Det man eftersöker är sålunda de villkor som möjliggör eller omöjliggör handlingen bestämt av samhällssystemen. Vilka faktiska möjligheter föreligger att realisera de önskade värden som man har kunskap om och vill genomföra. Möjligheterna kan sedan analyseras utifrån de premisser som varje system, exempelvis de sociokulturella, ekonomiska, tekniska och politiskt/administrativa, uppställer för handlingarna.

Normmodellens samspel och verkan

De ovanstående huvudkategorierna och deras bakomliggande faktorer utgör analysverktyg för vad som bestämmer handlandet. Hydén påpekar dock vikten av att man beaktar att det sker en ömsesidig påverkan av normens förutsättningar i själva normbildningsprocessen. Våra motiv och drivkrafter styr vad vi letar efter och påverkar därmed vad som blir relevant som kunskap. Samtidigt står kunskapen i relation till och blir beroende av systemen och systemvillkoren. Dessa har i sin tur konsekvenser för vilka värden som gör sig gällande i samhället. Det är även viktigt att man låter detta samspel återspeglas vid användandet av normmodellen. Trots att det för enkelhetens skull är så att den konventionella gången vid användandet av normmodellen är att man börjar se till de värden som döljer sig bakom normen och i förlängningen handlingen. Därefter studerar man kunskapen som ligger bakom normen och i förlängningen handlingen. För att slutligen se till vilka möjligheter som finns för normen och i förlängningen handlingen. Dock är detta i enlighet med det ovannämnda endast riktlinjer för arbetsgången då normmodellen inte utgörs av en enkelriktad reaktionskedja utan av en samverkande cirkel. Delarna, huvudkategorierna, i cirkeln har i sig inte betydelse för handlingen genom att addera till varandra eller vara beroende av varandra. Huvudkategorierna pekar istället ut vilka aspekter av en handling som kan analyseras för att förstå normen och i

⁴⁵ Hydén, *Normvetenskap*, s. 285.

förlängningen handlingen. En norm kan alltså ta sin början i någon av de tre huvudkategorierna.

Figur 3: Normmodellens tre grundkomponenter och dess bakomliggande förutsättningar.⁴⁶

För att summera normteorin kan man säga att nyckelordet är just "drivkrafter", vad som driver människor i deras handlande. Normvetenskapen Hydén söker etablera kan betraktas som dessa drivkrafter i stora, kollektiva penseldrag. Som norm på makronivå.

Paradigmskiftet

Oavsett om man läser Boaventura de Sousa Santos, Manuel Castells eller Håkan Hydén så kommer man att läsa om en samhällelig förändring som vi befinner oss i. De senare två knyter an denna med IT på ett tydligare sätt än den förre. Att kalla dessa tre för paradigmskifteteoretiker vore inte att göra dem orättvisa, även om det inte visar hela bilden.

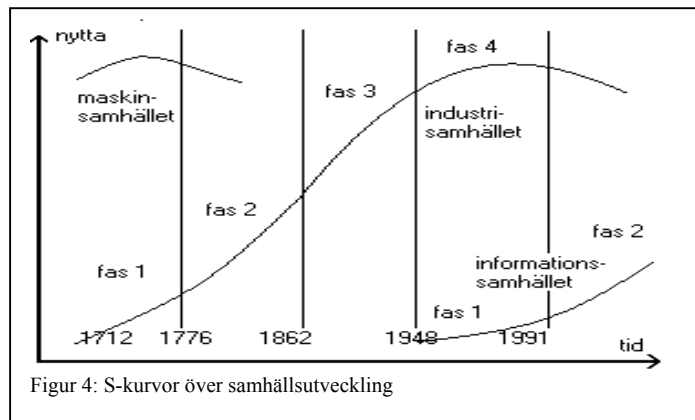
I Normvetenskap⁴⁷ utvecklar Hydén detta via en rad exempel och i anslutning till tankar inspirerade av Anders Ewerman. Ett sätt att beskriva paradigmskiftet på är i termer av att samhället övergår från att ha varit ett industrisamhälle mot att bli ett informationsamhälle. Hydén påpekar att något som tycks känneteckna alla övergångsfaser är att man i ett inledningsskede kommer att värdera det nya samhället genom det gamla samhällets glasögon. Hydén menar att detta gäller alltifrån teknikutveckling till de samhällsproblem man ser framför sig i det nya samhället. Sättet att betrakta och formulera problem, själva perspektivet kommer i övergångsfasen att vara starkt färgat av de etablerade strukturerna. Här förefaller det vara lätt att tänka sig att konflikter är troliga att uppstå. Övergångsproblematiken gäller

⁴⁶ Hydén, *Normvetenskap*, s. 287.

⁴⁷ Hydén, *Normvetenskap*.

med andra ord även rättslig reglering som har att göra med områden som påverkas och förändras av informationsteknologiernas intåg, exv upphovsrätt.

Hydén anammar en s-kurvebaserad historisk anblick från Anders Ewerman⁴⁸, där samhällsutvecklingen beskrivs i termer av åtföljande eror övertagande varandra. En grundtanke är att epoker och eror följer samma mönster - födelse, uppväxt, mognad och död - där en epoks eller eras födelse överlappar i tiden av den tidigare epoken eller erans död. Samhället genomgår olika stadier av cyklisk karaktär som har olika lång periodicitet och en kultur växer fram som en reaktion på en tidigare kultur. Applicerar vi modellen på idag står vi inför ett avvecklande av industrisamhället till förmån för en ny era: informationsamhället.⁴⁹ Den stora poängen med s-kurve-metaforen är just att den kan förklara en viss typ av samhälleliga konflikter såsom uppkomna i skarven mellan två eror. Den förhärskande eran är i sin sista fas den politiskt och juridiskt strukturellt definierande, vilket ger att en ny eras första vacklande steg ofta inte är helt förenlig med rådande rättsliga och politiska överbyggnad. Följden blir en konflikt där rådande normer verkar hindrande, i den mån de kan, för eventuella novationer presenterade i den nya eran.

⁴⁸ Se Hydén, *Normvetenskap*, s 24 och framåt och Ewerman & Hydén, *IT och social förändring*.

⁴⁹ Ewerman & Hydén, *IT och social förändring*, sidan 10.

11 Empiri

Nedan följer en kortfattad och något sammanfattad transkription av de intervjuer jag gjort, den empiri jag analyserar utöver artiklar och övrig litteratur. De professionella aktörernas intervjuer är mer fullständiga än de sammanfattade ”nedladdarnas”.

11.1 2 intervjuer med professionella aktörer

Intervju med Jonas Nilsson, Bad Taste Records, 2005-01-19

Beskriv Bad Taste Records, hur stort, vilken typ osv?

Mindre, några anställda, independentbolag

Hur har ni påverkats av nedladdning och hantering av musik på Nätet?

Fram till nu har vi gynnats, eller både och. Vi har inte pengar till köpa radiotid osv, så skivor spreds på nätet, vilket är en slags PR. Kundkretsen är mer genuint musikintresserade istället för förströelseintresset (Alcazar, Britney Spears). Förpackning o allt, en helhet. Men det förändras. Ex mina kusiner, 13- 16 år gamla äger inga skivor. Så kommer se ut, tror jag. Men skivan kommer alltid att finnas kvar – något mer riktigt än bara låtarna på datorn. Samma problem som webshoparna – bara låtar. Som med boken, varför har inte alla pocket när den är så billig, varför hardcover? Jo, för den är bättre på flera sätt, och det är värt det även om den är dyrare.

Vi har både gynnats och missgynnats av nedladdningen från nätet. Nu fortfarande gynnas av nätet. Om musikindustrin säljer sämre så pressar dom hårdare på branschen, köper reklamtid, pressar MTV, pushar ut sina artister ide kommersiella kanalerna osv, och då blir det tuffare för alternativa musiken. Vi får svårare att komma in med våra mindre akter. Det är en effekt. Det gäller till och med för P3 – independent får tuffare att komma fram.

Fördelar: PR visst, se José Gonzalez och Jens Lekman... Dom kom ju fram mycket på grund av att folk spreds deras musik till likasinnade över nätet, för att de fanns att ladda ner.

Runt 1994 med skatepunkeran, då bytte man kassetter, som nu, fast nu är det i så mkt större skala när det är digitalt. Men när det började puttra lite hade de chansen att komma fram och pushas i större sammanhang, vilket är mkt svårare idag.

Jag tror att ju mer man försöker stoppa det, desto mer kommer det att slå tillbaka.

Kommersiell radio, allt utan SR, är köpt så det visslar om det. Klassiska exemplet, Black eyed peas tvingades spela på NRJ-gala, för att singeln skulle spelas av radiokanalerna. Eller som med Kent o Z-TV, även om ZTV försökte mörka. Kent vägrade spela på deras gala, så då slutade Z-TV spela deras videor.

Vem/Vilka har förlorat mest?

Större bolag o större artister tror jag har förlorat mest på fildelningen. Tommyboyrecords (defjam, i usa finns statistik, soundscan) gjorde en undersökning. Vad som minskat, de som sålde mest hade tappat mest. Så, man går till konsum och köper Britneys nya skiva. Det är dom som tappat.

Hur ser er internetverksamhet ut? Kan man köpa filer? Ladda ner gratis? Hur motar ni STIM då?

Vi har avtal med vissa webbdistributörer som säljer i webshop. Det är oklart med STIM ännu. Det kom en tariff för nätet. Det var baserat på hur många som kommer åt det procentuellt eller nåt sånt. Det blev sjukt högt. Det var taget ur luften. Så ingen har betalt för det, och inget nytt har kommit ännu.

Hur ser det ut, hur kommer det att bli, vad gör skivindustrin, vad borde den göra?

Webshoparna måste bli enklare o bättre o kanske innehålla omslag osv. ofta får man ju omslag osv på vissa nedladdningsställen dvs du får mer där. Man får nog ge mer mervärde till albumet, på cd:n, t ex extramaterial,

dvd-material osv. Webshoparna måste erbjuda mer än bara låtarna. Så erbjuda bättre pris. Mer saker. Bättre pris för färdig produkt. Och ge mer med CD:n. Så kan det locka tillbaks en del skivköpare.

Varför har det lagts så mycket pengar och energi från skivindustrin på att stävja ned- och uppladdning istället för att erbjuda alternativ?

De traditionella bolagen försökte in i det sista att sätta copyrightskydd på skivor, försöker fortfarande, vilket är helt omöjligt, någon knäcker alltid skyddet. Copyrightskydden är inte särskilt bra. Det går inte att stoppa. De la så mkt pengar på att stoppa det. De kom flera år efter i utvecklingen. Skivbranschen la en massa pengar på att stoppa. Apple tjänade en masa Sony lovade att aldrig göra en mp3spelare, nu är det deras bästa grej på marknaden.

Du tror mycket på hackarna, att det är någon som knäcker skydden?

Jamen det är ju så. Vi var i fabriken där vi trycker våra skivor och fick en skiva med det senaste skyddet. Jag tog ett tre år gammalt program och rippade skivan enkelt. Det visar ju hur dålig koll dom har på vad som finns därute. Dataspelebranschen har haft det problemet hela tiden. Crackade spel finns på nätet samma dag som releasen är, om inte tidigare. Och ofta blir de crackade spelen bättre. Utan skydd och mkt mindre platskrävande. Buggarna är borta, och samtidigt löper spelen bättre utan copyrightskydden i. Så jag har köpt spel som knappt funkade, och sedan fått laddat ner och bränt av det crackade spelet från nätet, som då har varit mycket bättre.

Hur skall man utnyttja Internets fördelar för musikantering – sökbarhet – utbud – överskådlighet – och ändå ersätta upphovsmän?

Oåtkomligt material. Det borde ligga i deras intresse, de som äger dom, att det blir tillgängligt. Vårt deletade material, har vi kvar i nätbutikerna, även om vi inte säljer skivorna.

Har musiken skadats eller gynnats, alltså själva kulturen, av spridning på nätet med minskade inkomster för upphovsmän?

Får inte skivbolagen in pengar och går runt kommer de inte att våga satsa på nya artister. Ett bevis: innan jul, det som det gjordes reklam för var gamla skivor, våra föräldrars musik, Rolling stones, Elvis osv, Det var bara dom skivorna som "trycktes" ut. Allt på dom är betalt redan, det är bara att sätta nytt omslag. Säkra kort. Så utvecklingen just nu leder på ett sätt till att nya artister får det svårt.

Problemet med nya artister som försöker hypa på nätet är överflödet, det finns så otroligt mkt, det svämmar över. Jag får 3-4 mail om dan med artister som säger "kolla vi har gjort en platta, lyssna, är ni intresserade av att släppa". Det blir en oerhörd mängd.

Kvaliteten försvinner på det som blir inspelat. Mer kvantitet. Man såg det för några år sen när det blev billigt att spela in och trycka upp, det ser man på demos man får nu, vi får många fler demos och det är färre av dom som är bra. Förr var man tvungen att brinna för det, spara ihop studiotid osv, vilket blev en slags gallring redan där. Det är inte bara av ondo såklart. Men på det stora hela har kvaliteten minskat. Det är svårare att hitta de få bra i det stora hela.

Hur skall man, om man vill, få folk att köpa skivor igen?

Priset måste ned. Vi har 25% moms på musik. Böcker o tidningar har mindre moms, vilket berättigas med kulturvärde. ...och böcker och tidningar inkluderar tex fib-aktuellt, som alltså har lägre moms och därmed högre kulturvärde!?

O sänka priset generellt sett; skivbutiker, distributörer osv; alla led måste sänkas. Ibland när vi lägger oss lågt och distributören håller samma linje så kan det vara så att butikerna ändå håller uppe priset, för de ser en chans att tjäna mer. Det är svårt för oss att påverka. Det är de stora bolagen som måste våga sänka. Se i Storbritannien förra året. Orsaken till att de sålde så mycket var att de sänkte priset. Och i USA, trenden vänder, tror jag, och det hänger ihop med att priserna sänks.

Metallica sålde livespelningen en timme efter konserten på nätet. Fler har gjort det. Funkar bäst på festivaler. Det är ett sätt att erbjuda något mer.

Vad händer med fildelningen framöver? vad sker när upphovsrättslagen skärps 1 juli? Tankar kring fildelning?

Med nya lagstiftningen...jag tror inte att den gör någon skillnad, väldigt lite skillnad. För chansen att åka fast är så fruktansvärt liten. Se på DC (Direct Connect), som är det vanligaste nu tror jag, där är det alldeles för liten chans att åka dit för att avskräcka. En sån här lag skulle kommit för hur länge sen som helst för att vara verksam.

Om man kunde bevaka o sätta dit fildelare mer, skulle man göra det tycker du?

Svår fråga, vet inte. Frågan är om det hade hjälpt problemet. Vet inte. Tex om cd:skivan är ett format folk inte vill ha, så köper dom inte.

Det är nog en övergångsperiod då ingen vet vad som händer o gäller. Bla därför har vi dragit i gång en bokningsdel, för att inte bara vara beroende av musikförsäljning. Men i grunden tror jag att folk är villiga att betala för musik. Därför går folk och kollar live tex.

När ni signar tänker ni på livepotentialen mer nu?

När vi letade innan viste vi inte vad vi gjorde riktigt. Man var tvungen att vara imponerad live förstås. Nu är det otroooligt viktigt. Live är det viktigaste.

Man hittar allt på nätet. Därför har vanliga skivbutiker det svårt (också därför). De småbutikerna går man in och (typ doolittle) får råd och det ligger mervärde i det hela, så var det mer förr. Som man inte hittar i de stora köpkedjorna – där är det mer varför ska man INTE köpa i webshopen. Servicen har försvunnit i skivbutikerna. Fördelar i webbutiken – man hittar via sin smak, typ.

Intervju med professor Christina Ramberg, 2004-11-08

Christina Ramberg, professor, ämnesområde: Allmän civilrätt, IT-rätt

Inleder med samtal om att olika slags normkulturer är bundna till de olika paradigmen, konflikten dem emellan.

Stefan Larsson: Hur skall upphovsrätten motta informationsteknologins förändrande verkan?

Christina Ramberg: Jag är av den bestämda uppfattningen om att du inte kan styra samhället med juridik. Och hittar du ett styrinstrument som funkar i en era, så är det inte säkert att det styrinstrumentet funkar i en annan era. På något sätt med upphovsrätten försöker man stimulera idéer och så tycker man att det låter ju jättesmart. Och det funkade ju bra när man kunde överblicka både produktion (det här är ju min båt, den här skivan har jag spelat in, och det här patentet det har jag uppfunnit). Det funkade i den incitamentskulturen för det kunde kontrolleras att lagarna efterföljdes, att monopollet upprätthölls, men nu så går ju inte det. Juridiken passar inte in. Och då kan man inte göra så, tycker jag, som många människor gör, som upphovsrätten menar, att *go like crazy* efter alla som...

Det är bara att säga att "det här går inte". Juridiken måste ge upp.

S: Men det är ju en stor förändring som skall till. Det är som att vända på hela bollplanen.

C: Den stora förändringen... oron skulle då vara att folk slutar skapa, och komma upp med idéer. Men det finns inget som tyder på det.

Det som man måste göra då, den stora omvälvningen för marknaden är att man måste se över sina betalningsmodeller, för nu har man ju anpassa dem efter en monopolstruktur.

Nu får man hitta på ett annat sätt att ta betalt på. Och det är den stora utmaningen.

S: Du tycker de skränar lite för mycket?

C: Ja. Och jag kan förstå det. Men det fightas ett krig som är löjeväckande.

C: Den kraften som finns i att kopiera filmer och musik på Internet kommer aldrig att stävjas. Jag tittar på hur mina barn gör det och det finns ingen juridik i världen som kan förhindra det. Det är precis exakt samma problem som vi har med röd gubbe. Den har gått fram och tillbaka huruvida det har varit olagligt eller ej, men det är exakt samma fenomen. Om människor tycker att en lag är "hål i huvudet" och den lagen går att bryta mot, så bryter dom mot den. Och ungdomar idag tycker att det är "hål i huvudet" att man inte får fördela musik och filmer, och därför bryter dom mot det.

S: Men om man tänker sig att man maximerar hela den här bevaknings... alltså med enorma resurser skulle det gå kanske att trycka ner?

C: Good luck. Det är klart att om man ställer en polis vid varje övergångsställe så kan man förhindra att folk går mot röd gubbe. Men kostnaden för en sådan infrastruktur är ju sjuk. Vem skall betala för de där polismännen, vem skall betala för det här övervakningssystemet? Industrin har ju försökt att göra det svårt att kopiera, att hitta sådana här poliser, alltså elektroniska poliser, men lyckas inte. Det har aldrig lyckats. Och då tycker jag att det är

mer ”fair” att säga ”då avskaffar vi hela upphovsrätten”. För då tvingar man ju de som är i branschen att hitta en annan betalningsmetod.

S: Det läggs mycket energi, tycker jag, på att stävja det och lite energi på att lösa det.

C: Det är företagen som har byggt en affärsidé som ligger i det där monopolet, och de där tycker inte jag är så där oerhört skyddsvärda.

S: Jag ser dom som mellanhänder.

C: Ja. Det som vore förfärligt vore ju om det inte skapades någon musik eller skrevs några böcker. Det vore ju väldigt tråkigt.

S: ...men det har ju alltid skapats.

C: Ja! Jag känner mig inte orolig för det. Men vad som kommer att hända är ju att de här överbyggnads-/mellanhandsstrukturerna kommer att falla bort. Men hur många är ledsna för det? Förr i världen kunde de ju kontrollera distributionskanalerna, nu kan de inte det längre.

S: En sak är att upphovsrätten i sig inte är så gammal, och den är teknikberoende. Det fanns ju ingen upphovsrätt till musik innan man kunde göra grammofoninspelningar, och ett av argumenten är universella att ”nu dör musiken”.

C: Ja det är i och för sig skitsnack.

C: Och den här absurda lagen om att om man använder sig av teknik som förenklar kopiering så är man en skurk.

C: ...200 spänn för en CD-skiva...jag har bara träffat en enda människa som tycker det är fel att ladda ner musik.

C: Du kan inte ha en lag mot att göra något som människor ser som legitimt.

De har försökt med en massa informationskampanjer. Som den här som man ser när man hyr en DVD. Innan man tittar så har de käcka små filmer om att det är som att stjäla och att man är en skurk osv ...det är ju ingen som blir rädd av de där filmer. De har ju försökt med de här upplysningskampanjerna, men det går ju inte. Den här kraften är för stor.

S: Ersättningen då?

C: Jag tänker mig att kanske kommer inte Madonna och Michael Jackson tjäna riktigt lika mycket pengar på (pratar här om alternativa inkomstkällor, t-shirts, livespelning osv, teveprogram). Det finns ju hur många betalningssätt att ersätta artister på som helst. Och även författare...

Men om du tar facklitteratur, där märker jag av, som författare, att man kan kopiera böckerna billigare.

Som författare vill man väl i första hand bli läst, och i andra hand tjäna pengar, men om man tjänar pengar på att sälja exemplar eller på att hålla seminarier, det är skit samma. Och det är ungefär samma ersättning.

S: Det brinnande måste ligga i ämnet?

C: Drivkraften är inte royalties, jag tänker inte så.

Jag har en och annan kollega som bryr sig mycket om royalties. En ville förbjuda att studenter hade kopierade exemplar. De fick inte tenta. Men det gick ju inte att genomdriva det.

S: PR:en pratar det inte så mycket om. Jag läste om ett band som kom till USA och spelade och där kunde publiken redan deras texter, trots att skivan inte kommit ut där ännu. ...så man kan säga att systemet förändras.

--

S: Det ligger ett mått av fiktion över det hela, för det handlar om respekt för..

C: ...äganderättsidén. Som om jag satt här och hade kommit på något rakt ur luften och på grund av denna otroliga idérikedom skall jag skall kunna få monopol på den.

Hur fasen skall jag kunna komma upp med en banbrytande idé om jag inte får att del av andra idéer? Det är något som finns i samhällsrummet. Och sen att jag råkade formulera den på ett slagkraftigt sätt, eller få till den där lilla extra touchen. Det är sjukt att säga att det är min egendom.

S: Men du tycker inte att patenträtten klarar av det hela med ”uppfinningshöjd”?

C: Nej, den ”uppfinningshöjden” är en schimär! Numer är det så små skillnader mellan patenten på många områden. Uppfinningshöjden är så låg idag.

C: Eftersom skyddet till upphovsrätt gäller i 70 år efter upphovsmannens död har du ett skydd på ca 100 år. Hur fasen skall du kunna ha monopol på en idé i 100 år! Det är så löjligt att man svimmar.

S: Tror du att det kommer att förändras?

C: Ja.

S: I det korta perspektivet så kommer ju det bli någon slags skärpt upphovsrätt.

C: Ja, och det stämmer ju överens med kurvorna här. I och med att man skärper lagarna så kommer lagarna för att försvara en struktur som man inte behöver ha så svårt att se att den kan inte försvaras. Trycket från befolkningen, mina tonåringar, blir för stort. Och då rasar det. Det var någon som sa att precis innan något skall dö... så blir det mycket mer... som ett träd

S: Som en gran som skjuter ut alla sina kottar när den är försurad?

C: Ja, så där, precis.

C: När det gäller upphovsrätten tror jag att det är en bra metafor för att det ungefär är det som håller på att hända.

S: Hydén är inne på att det blir en väldigt stor mängd lagstiftning som är bibehållande när samhället är i en stor förändringsfas.

C: Jag tror att det stämmer jättebra här. Och nånstans kommer förändringar att börja komma, och nu börjar de att sälja musik på nätet, iTunes osv.

S: Hur tycker du att juridiken som instrument möter det här? Det är ju någon slags konflikt i samhället. Juridiken är ju ganska intern, den är ju ett slutet system som bedömer utefter lagligt/olagligt, och det här problemet rör sig i viss mån utanför juridiken och mer samhälleligt. Framtidsjuridik finns ju inte riktig.

C: Nej, den kan inte det. Man har försökt att göra framtidsjuridik, men t ex så märker jag det på andra områden med Internet, man har försökt lagstifta kring sådana tjänster som ännu inte fanns. Där hade man idén om att folk inte vågar använda de här teknikerna om man inte först gör lagar som gör det säkert. Och då skriver man fullständigt idiotiska lagar. Du kan inte skriva lagar innan du vet vad problemen är i verkligheten. Juridiken måste alltid komma efter.

Först har vi samhället. Här blir det problem och först då kan vi försöka lagstifta. Du kan inte säga att "här har vi et samhälle som *nog* kommer att ha följande problem, och därför lagstiftar vi om dem". Man vill ju gärna att problemen inte skall uppstå, som lagstiftare. Men lagstiftare måste vara mycket mer passiv. T ex "nu verkar det som att många piratkopierar, här har vi ett problem. Då kan vi göra två saker: antingen kan vi skärpa kontrollen eller så kan vi konstatera att den här lagen inte funkar."

Det är ju så man gör med röd gubbe vid övergångsstället. Eller skattelagstiftningen. Skattelagstiftaren gillar inte att folk jobbar svart. Då får den hitta på saker för att förhindra det, t ex ökad kontroll. Men till slut går inte det och då måste den

Det här är ett klassiskt lagstiftarproblem, och jag tycker att det är det man ser hos upphovsrätten nu. Man har försökt i några år att öka kontrollen, och det går inte, ja då får man ta bort lagen.

S: Det uttrycks inte så. Det uttrycks så som att det är fel på samhället, inte juridiken.

C: Det är lätt att tala om Machiavellis Fursten här. Han menade att man måste skriva lagar som är i harmoni med vad folket uppfattar som rätt.

Givetvis måste en företrädare för lagen säga att den måste följas. En oro finns att om folk tycker det är okej att bryta en lag, exv som med röd gubbe när det var kriminaliserat, så kan de bryta andra lagar också. Och det är därför det är så känsligt med upphovsrätten. Etablissemangen måste säga att lagen inte får brytas, men trycket underifrån är för stort. Och så ligger alltid lobbygrupperna på. Tänk om Sverige skulle säga att vi avskaffar upphovsrätten. Att enas i de internationella organen skulle vara svårt, de är så genomsyrade av lobbyister.

Det juridiska är helt beroende av vad vi vill uppnå med lagen. Jag antar att det är blomstrande kulturell utveckling. Lagen skall stimulera och trygga kulturell utveckling, vad är det som triggar det. Vi vill ju inte att musikbolagen skall blomstra, det har ju inte ett värde i sig. Det vi vill åstadkomma är kulturell utveckling. Juridiken kan aldrig komma först, aldrig vara ett mål i sig.

En pseudodiskussion uppkommer när vi tvekar och diskuterar huruvida det är olagligt eller lagligt att ladda ner musik. Vi frågar oss inte vilken sorts samhälle vi vill ha.

Det är ett problem om äganderätten till en idé skulle vara lika viktigt som äganderätten till en sak.

C: Om du laddar ner en kopia på min bok, du loggar in på min dator och kopierar ett manuskript från mig, så känns inte det lika mycket som om du tar något fysiskt. Jag har ju kvar manuskriptet själv. Det upplevs ju inte som lika ont, jag blir ju inte av med någonting.

Just i rättssociologin finns det oerhört många exempel på att man inte kan skriva lagar som inte har representation i samhället. Det sa redan Aristoteles, har det inte hänt någonting sedan dess?

11.2 2 intervjuer med nedladdare

Jag redovisar översiktligt vad som framkommit under de tre intervjuerna, och tar framförallt upp de punkter där alla tre informanternas svar i sak tangerar varandra.

Alla tre är män mellan 24-25 år gamla och studerar vid universitet. Intervjuerna utfördes i januari 2005 och frågorna kan i viss mån kategoriseras under normmodellens tre huvudpelare: Vilja, Kunskap och Möjligheter. Informanterna har dock tämligen fritt fått utveckla sina svar.

Grundförutsättningar hos informanterna

För alla tre datorn har datorn en viktig plats i deras livsföring, och de lägger all mycket tid framför skärmen. Datorn spelar en stor roll i kommunikation och social (digital) samvaro för alla tre, både i realtid (röstöverföring, icq, msn och liknande) och mejl. Två av informanterna spelar även realtidsrollspel över nätverk, s. k. *massive multiplayer online roll playing game* (MMORPG), exv Lineage 2 och Counter Strike, eller liknande.

Även om inte alla tre använder datorn som TV, så är datorn den samlade mediadistributören hos informanterna, dvs de lyssnar på musik, ser på film, eller andra på nätet funna klipp, läser nyheter, kollar teve-tablå och letar upp information om artister, samhället, skolan, betalar räkningar osv. Allt är integrerat.

Som en informant beskriver det: ”*Det känns som ett handicap att inte ha bredband, i studier, förmodligen inför framtida jobb, men även socialt.*”

Samtliga laddar kontinuerligt ned musik och film i nätverk, även om det spänner från vardagligt till mer sporadiskt.

Samtliga säger att en snabb uppkoppling är viktigt för dem.

Vilja

På frågan om varför de laddar ned musik svarar de i huvudsak:

utbudet – det finns inga begränsningar på vad man hittar, bootlegs, alternativa versioner, covers, hemmagjorda klipp, musik som inte finns i handeln,

tillgängligheten, sökbarheten – några klick bort rymmer sig allt. Om man så bara minns någon textrad av en låt så kan man hitta den + extrainfo, allt går att kolla upp, man kan hitta musik man gillar via vem som spelat in, vem som gjort låten osv, man kan hitta material man gillar på ett sätt som inte är möjligt i en traditionell musikhandel, eller med hyrfilm.

Priset- att priset spelar in är en ofrånkomlig del, men samtliga informanter tog upp detta sist.

Samtliga förklarar att de känner mer för vissa artister, exemplen som nämns är lokala och mindre artister, inte de globalt verksamma, och uttrycker det antingen som att de har dåligt samvete för att de blir utan ersättning, att det handlar om en lojalitet, eller att de kan tänka sig att ersätta denna typ av artister, under förutsättning att det var lättare gjort.

Två av informanterna såg ett värde i att skaffa produkten från vissa artister.

Vissa skivor vill man helt enkelt ha.

Samtliga förklarar att de tänker på den eventuella olagligheten ibland. Två av informanterna säger att deras beteende (minskat eller mer protektionistiskt) bli påverkat när de blir påmind, t ex genom nyheter om fildelare som blivit stämde av skivindustrin.

Samtliga ser det att man kommer till någons hemkatalog när man sökt på någon musikfil som en möjlighet att kolla igenom ett material som troligen har något mer av intresse.

Kunskap

Samtliga har god datorvana och använder dator i sin utbildning. Ingen ansåg att den kunskap som krävs för att ladda hem filer från nätverk är särskilt hög eller svårerövad. Det ingick hos alla att man lärde sig av kompisar i samma sats.

Möjligheter

Samtliga har tillgång till snabb uppkoppling och bra dator. 2 av informanterna säger att inför en eventuell flytt är möjligheten till snabb uppkoppling en sak de tänker på.

Jag måste skaffa bredband när jag flyttar, det måste jag ha.

I dagsläget måste man nästan ha en dator. Man måste kunna datorer för att få jobb.

12 Analys

Jag börjar min analys i det normativa perspektivet för att sedan lyfta ut diskussionen i de tre spår jag valt att föra uppsatsen kring och sedan lyfts analysen upp i ett generellare perspektiv med en återknytande avslutning. De tre spåren går i mycket in i vartannat och jag har inte sett någon poäng i att vara särdeles strikt i uppdelningen dem emellan. De hänger i många delar ofrånkomligen ihop. I diskussionerna inom de tre spåren såväl som under flera rubriker i min analys kommer ämnen från de tre spåren att beröras. Detta utgör den ”triangulering”, som nämndes tidigt i uppsatsen, vars syfte bland annat är att skapa förståelse kring upphovsrättens förutsättningar som ett led i normativa förändringar i och med informationssamhällets tillblivelse.

12.1 Normteorin

Vilja

Det är lätt att tänka sig att demografin avslöjar en stor skillnad mellan olika grupper i samhället och deras användning av Internet och datorer. Annika Andersson rapport från 2003 visar exempelvis att faktorer som utbildning, ålder och geografisk belägenhet spelar in. De tre informanter jag intervjuat ligger inte inom någon av dessa grupper.

Hos samtliga informanter framgick att dator och snabb uppkoppling spelade en viktig roll i deras livsföring. Datorn och uppkopplingen var en del i umgänget med andra, ett medium för social intervention. Samtliga informanter hade en uppfattning om datorer och snabb uppkoppling som något naturligt och i stort sett nödvändigt i deras liv. *I dagsläget måste man nästan ha en dator, man måste kunna datorer för att få jobb*, som en informant uttryckte det.

För att förstå drivkrafterna bakom det specifika fildelandet bör man sätta sig in i vilken plats datorn och Internet har i deras tillvaro. Varför informanterna normalt sett inte köper musik på traditionellt vis i skivaffär förklaras av de fördelar det nya mediet bjuder på. Utbudet är större, sökbarheten är obegränsat mycket högre och tillgängligheten är bättre, dvs det går snabbare, man kan kolla över en stor mängd material som verkar intressant utan att bekymra sig över kostnader, osv. Samtidigt vittnar informanterna om att de skulle kunna tänka sig att betala för sig, men att det beror på för vad, och hur mycket. Och alternativ som samtidigt tillhandahåller fildelningens alla fördelar finns inte.

Kunskap

Den kunskap som krävs kan vara ett hinder för många, till exempel de äldre och de som inte använder dator i sitt arbete. Demografiska faktorer kan alltså hjälpa oss att förklara vissa skillnader i användning av datorer och Internet.⁵⁰

Mina informanter är dock samtliga studenter vid universitet och som sådana använder de datorer ofta. Deras personliga egenskaper är också gynnsamma, de har datorvana sedan långt innan universitetsstudierna. Överhuvudtaget lever de i en social kontext där datorintresse uppmuntras och ses som naturligt. I denna miljö uppfattas inte datorkompetens som något svåråtkomligt, snarare är det norm. Dator med uppkoppling utgör det verktyg som mycket av deras sociala kontakt förs med, likaså musiklyssning, nyhetsinhämtande, kursanmälan,

⁵⁰ Andersson, Annika (2003). *Digitala klyftor – förr, nu och i framtiden*.

bankärenden osv sköts över Internet. I och med att den kunskapsnivå de befinner sig på uppfattas som kontextuellt naturlig blir också tekniken i det hänseendet transparentare.

Möjligheter

De systemvillkor som samhället ställer upp för att fildelning som normativt styrt handlande skall uppkomma är ur en aspekt ekonomiska, har individen råd att skaffa tillgång till dator och uppkoppling. Även om individen både vill och har kunskap räcker det inte om inte individen har de ekonomiska förutsättningarna. Geografiska hänsyn kan spela in, främst när det gäller möjligheten till snabb uppkoppling. Bredbandsinfrastrukturen sträcker sig inte till alla platser. Teknologin har dock alldeles uppenbarligen nått till att erbjuda tillräckliga datorer och IT-infrastruktur vars åtkomst inte är så dyr att inte många har möjlighet att övervinna detta eventuella strukturella hinder.

Jag har valt att fokusera på den grupp som redan laddar ner, just för att skapa mig förståelse för de normer det rör sig om, och dessa har redan övervunnit dessa strukturella hinder. Många av dessa har tillgång till snabb uppkoppling för att de studerar vid universitet eller högskola, som samarbetar med tillhandahållare av studentbostäder. Svensk bredbandspolitik ligger bakom att snabb uppkoppling ofta inte är ett svåröverkomligt systemvillkor för individerna i landet.⁵¹

Summa normteorin

Vid en överblick skönjas ett mönster: en ny hantering av musik och film som hänger ihop med det nya sättet att hantera information över lag som följer med datorer och snabb uppkoppling. Musikfilhanteringen är del i det vardagliga livet. Att fildelningen är gratis är inte huvudorsaken till film- och musikhanteringen, men tycks vara en förutsättning för det beteende som förekommer. Flödet av musik och filmer, både önskvärt material och icke önskvärt, det stora överblickandet, blir möjligt bara när varje låt- eller film*individ* inte kostar att ta del av. Slit-och-släng, eller flyktigheten och flödet, är en del av normkulturen.

12.2 Mellanhändernas dilemma

Vad det gäller olovlig fildelning av musik så har mellanhändernas stridsrop ljudit en tid. Vad jag menar med mellanhänder är här de led som ligger mellan upphovsmännen och musiklyssnarna. Traditionellt sett har vissa av dessa, bland andra skivbolag och musikförlag haft en stark roll, med mycket makt att bestämma över det kulturella "kapital" som upphovsmän skapar. Dessa har traditionellt sett varit portvakten mot marknaden. Dessa mellanhänder har sett en ny tid randas med det digitala mediet och det beteendet som följt med, och en del av dessa mellanhänder har inte sett någon annan utväg än att stävja detta beteende med alla tänkbara medel. Dessa mellanhänder - som med inspiration från Lessig kunde kallas 'de kulturella dinosaurierna' - har tagit strid för att de har ställts inför en ny motståndare; en motståndare med potential att utrota och göra vad som förr var tidens uttryck otidsenligt; en motståndare de försöker stävja genom att påföra samma ramverk och begränsningar på denna nya utmanare som dessa dinosaurier har sitt ursprung i. Det vill säga den analoga världen.

Det finns en motsträvighet här. Och den bild som målas av framtiden kan i det hänseendet betraktas som bister. Ett kvävande istället för tämjande av den nya teknikens potential.

⁵¹ Sundqvist, Göran, *Bredbandspolitik - En tekniksociologisk analys av kommunala bredband*.

12.3 Betaltjänsternas dilemma

Jonas från Bad Taste Records talar i intervjun om hur web-shoparna måste skapa ett mervärde i produkterna för att bli framgångsrika, att det behövs något utöver musiken för att locka kunderna på nätet. Han berör därigenom något som jag vill beteckna betaltjänsternas dilemma. Betaltjänsterna ersätter bara en del av det nätverksmusikens och det fria innehållets mumma: sökbarheten, valfriheten och den digitala formen. Du får betala för dig, och i gengäld befinner du dig på rätt sida om lagen. Med begränsade kopieringsmöjligheter innebär nätbutikerna också en begränsning av den potential som den fria distributionen av musik i nätverk har: flödet. Det flöde som vi har konstaterat till en viss del ingår i informanternas handlande med musikfiler.

Eftersom nätbutikernas verksamhet bygger på att rättigheterna till försäljningen av produkterna clearas av rättighetshavarna kommer också butikernas utbud aldrig att kunna bjuda på sådant material som rättighetshavarna inte vill skall finnas till försäljning. Och detta material är stort. Det kan innebära allt från artisters gamla demoinspelningar till allt möjligt bonusmaterial och i stort sett vad som helst. Det innebär att det fria P2P-nätverket alltid kommer att kunna erbjuda ett mycket större och mer varierat utbud.

"Once you taste this world of almost limitless access to content, it is hard to imagine going back"⁵²

Nätbutikerna är centraliserade, medan nätverken är decentraliserade. Noderna i nätverket kommer alltid att kunna större utbud i sin obegränsning än något centralt uppsatt. Vilken textrad du än kommer ihåg kan du söka på och mycket troligare finna i nätverk. Vilken artist som än har spelats in kommer mer troligt hitta i ett decentraliserat nätverk än hos centrala nätbutiker. Detta gäller även för versioner av låtar artisten själv, eller artistens företrädare, inte vill skall finnas tillgängliga. Det är detta skivindustrin och upphovsrättsorganisationerna kallar stöld och det är detta som i viss mån utgör betaltjänsternas dilemma. De erbjuder inte lika bra service som nätverken.

12.4 Det kulturella spåret

När vi frågar oss vilka värden det är som vi vill bevara i den här konflikten måste svaret ligga hos kulturen. Det är kulturens bestånd som vi måste bekymra oss för; juridiken har inget självberättigande utöver att ange systemiska förutsättningar så kulturstimulerande som möjligt. Det är inte, främst, skivbolags, - förlags eller liknande mellanhänders fortbestånd vi vill försäkra oss om; de har inget värde i sig. Det kulturella påverkas i sin tur av de förutsättningar som det rättsliga sätter upp, efter som det är beroende av de möjligheter som finns för kulturellt utbyte, av vilka juridiken är en aspekt.

Det juridiska skyddet för musik har förändrats genom tiderna. Vi ska minnas att det inte är så länge sedan musikalisk kreativitet var oregerad; en tid då "allmänningen" var vid och rik.

Home taping is killing music hette det på slutet av 1960-talet och framåt angående att en teknisk innovation blev mer och mer allmän: kassetbandet. Idag heter det från motsvarande håll att fildelning tar bort incitamenten till skapande.

Gällande de flesta idéer är att inget nytänkande kommer fram utan att ha tagit del av andra idéer. Inget nytt som inte utgår från något gammal, med andra ord. Under kapitlen om immaterialrätten visar jag tanken om de två poler mellan vilka lagstiftaren har att placera sig. Antingen ett svagt skydd för idéer och en stor allmänning eller ett starkt skydd för idéer och större svårighet för kreatörer att använda sig av befintligt material. I argumentationen kring

⁵² Lessig, Lawrence (2001) *The future of ideas*, New York, sidan 131.

upphovsrätt såväl som patent hörs skilda röster som antingen säger att ett starkt skydd för idéer är en nödvändighet, dels för marknaden och aktörernas incitament att investera i produktutveckling, och dels kommer upphovsmän att ha ett incitament för att skapa för att de helt enkelt har möjlighet att tjäna pengar på sina alster, men också röster som säger att utvecklingen och kreativiteten istället kvävs av ett för starkt skydd. De senare menar att en vidare allmänning, dvs ett större fält med friare material att använda sig av i sin skapandeprocess eller sitt uppfinnande, skulle stimulera innovation och tillförsäkra det kulturella fortbeståndet. Jag går inte in vidare på patentdiskussionen i den här uppsatsen. Båda sidor har sina poänger, men samtidigt tycks musikalisk kreativitet stimuleras av en friare kultur. Detta inte sagt utan förståelse för att även musiker behöver tjäna sitt levebröd. Men jag vill, om än kortfattat, ta upp tre exempel som visar på hur innovationen hänger ihop med att ta del av andras skapande, att det inte behöver vara varken särskilt stor skillnad på, eller av större vikt hur man benämmer skeendet, mellan plagierat och inspirerat skapande.

I alla kulturer, i alla tider uppkommer tidstypiska uttryck, dvs något slags kultur. Innovationen i dessa uttryck är mer eller mindre nära knuten till sin omgivning. Olika idéer är i olika grad nyskapande, men alla är uttryck för, och beroende av, sin kulturella kontext.

Ex 1: bluestraditionen.

Bluesmusiken är en tradition som, oavsett hur djupt man vill gräva i den amerikanska söderns mylla eller i de afroamerikanska slavarnas ursprung, har vissa kännetecken, vissa inneboende mönster. Bluestraditionen uppkom innan upphovsrätten fanns som rättsinstitut och det skulle inte gå att med framgång komma och säga att man äger upphovsrätt till bluestolvan, dvs ett ackordmönster, eller en blueskala. Kort sagt, en tradition är ett arv och en allmänning som uppstått av att en stor mängd kreativa människor under lång tid påverkat varandra utan att någon av dessa skulle ha en tanke på att denne skulle inneha ett rättsligt skydd över just sitt tillägg till traditionen.

Ex 2: jazztraditionen

Jazzens ackordstruktur är förvisso normalt inte bunden på samma sätt som bluesen, men många licks, dvs korta melodier som solomusikerna använder sig av i sin repertoar av små melodier att ta till vid spelande. Att någon skulle kräva ett upphovsrättsligt skydd för just sin lilla melodivändning vore absurt, innovationsbegränsande i den här kontexten och ogenomförbart i praktiken. Kreativiteten bygger på att inspireras och att ”sno” lagom mycket från andra.

ex hiphopen och kassetbandet

Kassetbandet lanserades 1964 av Philips och det har genom efterföljande årtionden argumenterats från olika håll angående den ersättning som upphovsmän och musikproducenter antas bli utan när deras verk kopieras via olika plastmedia.⁵³ I vissa kretsar, framförallt i USA, spreds musik av musiker som spelade in musik från radion och gjorde egna beats och egna melodier och rappade över dessa beats. Hiphopens och rappens tillkomst är starkt knuten till den tekniska innovation som kassetterna innebar, och att de var tillgängliga till ett lägre pris. Hiphop och rap har under tiden gått från att vara en liten subkultur till att inta den kommersiella mittfåran med en oerhörd plats i media, och är därför via dess

⁵³ Den 1 januari 1999 infördes en lag om kassettersättning. Lagen innebär att alla oinspelade kassetter, inspelningsbara CD, minidisc, etc., beläggs med en avgift om 2 öre per inspelningbar minut, dock max 6 kr per enhet. Liknande lagstiftning finns i flertalet europeiska länder. Riksdagen har stiftat denna lag för att kompensera musiker, kompositörer, författare, regissörer, skådespelare, producenter, m.fl. när deras arbeten kopieras. Produkter som kan ta upp ljud eller rörliga bilder omfattas av lagen. Vissa undantag finns för sådana produkter som används i professionell verksamhet eller av syn- eller hörselskadade.

kommersiella företrädare också starkt beroende av den rättsliga reglering som den i sin barndom var ett konstnärligt uppror emot.⁵⁴

Rap och hiphop som i mycket dominerar den sfär för vilken upphovsrätten skrikande försöker upprätthålla skydd bygger med andra ord *i sig* mycket på att sampla och att ”stjäla” ifrån varandra. Precis som jazzen gjorde en generation tidigare.

Vi kan alltså, återigen, konstatera att idéer ofta är uppkomna i, och beroende av, något slags kulturell kontext. Jag vill ta ytterligare ett exempel på detta, dock inom mjukvarutillverkningens område, och samtidigt därigenom knyta an till teknologiska innovationer och upphovsrätt.

Det finns en rörelse som anser att mjukvarans kod skall vara fri, the Free Software Foundation. Rörelsen grundades av Richard Stallman 1985.

Stallman arbetade som forskare på MIT. Inom 1970-talets programmeringskretsar var öppenheten norm. Labbet som Stallman jobbade på hade en skrivare sammankopplad till ett nätverk. De kreativa programmerarna på labbet hade skrivit ett program som berättade för dem när skrivaren krånglade. Krånglet genererade ett litet meddelande till de som var uppkopplade till nätverket, och den som satt närmast skrivaren kunde gå och fixa problemet.

1984 uppdaterade labbet mjukvaran som drev skrivaren. Stallman frågade då det företag som stod skrivarens service efter en kopia på källkoden så att han kunde lägga in det lilla krångelupplysande program som programmerarna hade använt tidigare. Företaget nekade honom. Källkoden var inte öppen längre informerades Stallman om. Ingen hade tillåtelse att göra något med den.

För Stallman var detta en moralisk förolämpning. Kunskapen som var inbyggd i den mjukvara som drev skrivaren hade producerats av många, och inte alla av dessa var anställda av företaget. För Stallman var det därmed något felaktigt med att låsa den kunskapen till företaget. Ett år senare var the Free Software Foundation född.⁵⁵

Fri mjukvara är inte nödvändigtvis samma sak som när man talar om öppen källkod - open source - som till sin idé har färre restriktioner. Både idén om fri mjukvara och idén om öppen källkod är dock intressanta ur samma hänseende: båda är alternativ till det starka traditionella immaterialrättsliga skyddet.⁵⁶

Samtidigt vill jag diskutera och konstatera att det juridiska skyddet dömer olika aktioner olika utefter en traditionell vinkling. Skivindustrin kallar oss kriminella när vi tankar ner musik från nätet utan att betala för oss. Lagstiftningen står och svajar för tillfället på frågan, men den har konstaterat att det är kriminellt att ladda upp material utan tillstånd från rättighetshavaren. Den nya lagstiftningen, dvs förändringarna i URL som är tänkta att träda ikraft den 1 juli 2005, kommer troligen att göra många saker klarare på den här punkten, vilket betyder att fler handlingar kommer att säkerställas vara kriminella.

Däremot betraktas det av lagstiftaren av tradition som problemfritt för vem som helst att spela in en cover på vilken låt som helst. Där kan inte uphovsmannen opponera sig även om uphovsmannen skulle uppleva det hela som att dennes integritet kränktes. Här har lagstiftaren ansett att allmännyttan går före och att så länge uphovsmannen tillerkänns de s. k. Stim-pengarna så uppstår inget hinder. Således ligger det olika traditionella avväganden i det rättsskydd som tillerkänns en melodisk idé.

Hur det än är ställt med upphovsrätten behöver vi inte vara rädda för kulturens utarmande. I och med Internet lyssnas det troligtvis på mer musik än någonsin. Svåråtkomlig musik och

⁵⁴ Se exv. ledaren i Expressen från 040827, <http://www.expressen.se/index.jsp?a=176747>

⁵⁵ Lessig, s 52-53.

⁵⁶ Pawlo, *Efficiency, Innovation, and Transparency – The future of Intellectual Property Rights*, s 128-132.

mindre kommersiell musik och de som letar efter den har lättare att finna varandra till exempel.

12.5 Det teknologiska spåret

De första nätverksentreprenörerna var oerhörd teknologimedvetna. Och de var det för att de var tvungna att vara det för att kunna utveckla de möjligheter med en ny teknologi vars potential de delvis hade fått en känsla för. Ett exempel kan tas från hur de första musikfildelarna utvecklade mjukvaruplattformar för att kunna utföra vad de visste var möjligt, dvs fördela musik med likasinnade. De var tvungna att modifiera mjukvara på kodnivå för att göra detta. Användarytan, interfacet, själva utseendet på verktyget de hade framför sig var en blinkande skärm där språket var datakod.

Och det är just denna användaryta som så snabbt förändras, förbättras, och tillåter icke-kodare, ”vanliga” människor att kunna ta del av teknologins möjligheter. Vi skall inte glömma att det bara är 10 år sedan Windows lanserade en användarvänlig interface. Teknologins transparens ökar gradvis. Fokus för medel användaren tas ifrån hur man måste bemästra teknologin i sig för att komma åt möjligheterna till att hamna mer direkt på möjligheterna. Länken mellan möjligheter och utförande kortas av. Man behöver inte förstå hur förbränningsmotorn fungerar för att vara en duktig racerförare.

”Digital technology could enable an extraordinary range of ordinary people to become a part of a creative process”⁵⁷

Det analoga systemet har sina inneboende förutsättningar, och det digitala sina. Skivindustrin, filmindustrin eller vilken mediaindustri som helst med sin medföljande hantering av produkter har fötts och i mycket utformats inom ramarna för den analoga världens förutsättningar, i ett pre-digitalt tillstånd. Visst har många smarta e-applikationer kommit på senare tid, men poängen här ligger i att strukturer inte förändras så snabbt, och exempelvis skivindustrins strukturella uppbyggnad i det mesta ännu är formad och beroende av en analog hantering. Vill någon skaffa sig musik att lyssna på så har transporten av något slags fysiskt medium - en plastbit, CD eller vinylskiva exempelvis - varit fallet. Förflyttandet av informationen har varit beroende av lagringen i ett ting, en artefakt. Det är här vi kan konstatera förändringen, och skönja det stora med den. Transporten av ”information” har innan haft sin form för att förutsättningarna varit orubbliga.

Nätets digitala arkitektur – ”arkitektur” i sin vidaste mening” – är beroende av sina inneboende förutsättningar, vilka till sin mjukvarudel är koden. Arkitekturen är koden systemet vilar på. Och koden är föränderlig och flexibel på ett sätt som en analog arkitektur inte är.

Frågan om hur systemet skall utformas, exv hur musikfiler hanteras, hur upphovsmän skall ersättas, för vad de skall ersättas osv ligger öppen. Systemförutsättningarna anger inte detta. Vi har med andra ord möjligheten att forma systemet, precis som i det analoga livet, med skillnaden att förutsättningarna är så oerhört annorlunda. Som vi vill ha det, blir det.

Angående ”sökbarheten” och ”sättet att leta upp musik som de gillar” tog alla informanter upp metoden att först söka på en låt som de vill hitta för att därefter, när de hittat den i någons hemkatalog, kolla igenom denna katalog för att det då är troligt att informanterna kommer hitta annan musik som också skulle passa deras tycke och smak. Utbudet blir på så vis i viss mån individuellt anpassat.

En liknande metod använder sig Amazon.com av. Detta har blivit möjligt i en digital nätverksmiljö på ett sätt som aldrig varit möjligt förut. Amazon.com lagrar information om

⁵⁷ Lessig s. 9.

just dig när du köper och beställer saker, och du kan variera inställningarna och därmed få reklam som är anpassad efter vad du kan tänkas önska dig på ett sätt som är både enkelt och smart.

Det finns ett oerhört stort kulturellt utbud, tänk på all musik, all film, litteratur osv, varav det mesta kommer du aldrig att kunna ta del av. Det är inte heller önskvärt för dig att ta del av det mesta, men i denna gigantiska pool av kultur finns pärlor som skulle tilltala dig oerhört. Problemet ligger i hur du skall hitta denna kultur, eller kanske, hur den skall finna dig. Här finns en potential i den digitala miljön. Efterfrågan kan kartläggas till ett mycket lågt pris på ett sätt som aldrig förr. Givetvis kommer en integritetsaspekt in här. Det gäller att hitta en balans mellan kartläggningen av individen i kommersens syfte och var individens integritetsgräns skall dras.⁵⁸

Det kommer alternativ där den nya tekniken används på ett sätt att förenkla betalningsstrukturen så att även artister får betalt. I ett exempel kan man provlyssna tre gånger på en låt men får betala för den vid den fjärde.⁵⁹

DRM, Digital Rights Management, är ett samlingsnamn på åtgärder som marknadsaktörer tar till när de finner att möjligheterna att få ekonomiskt ersättning med stöd av traditionella rättsliga medel. Det talas ibland om en *virtuell upphovsrätt*. Den skulle innebära ett marknads svar på lagstiftningens bristande förmåga att upprätthålla det monopol över upphovsrättsligt skyddat material många marknadsaktörer är beroende av. Inom ramarna för begreppet ryms också en modifiering av traditionella affärsmodeller, som exempelvis med iTunes.⁶⁰

Att filmfildelandet inte riktigt rönt samma uppmärksamhet är en följd av att kvalitativa filmfiler är större än kvalitativa musikfiler. Det är med andra ord enbart en teknologisk fråga. Filmer med DVD-kvalitet delas mer och mer och snart är inte storleken något problem för fildelandet av dessa längre, eftersom allt fler får tillgång till bredband, datorer blir bättre osv.

Om man lägger ut upphovsrätten i ett historiskt perspektiv kommer man se att den varken är särdeles gammal eller teknikoberoende. Ett sätt att se på det hela blir följaktligen: Det var teknologiska framsteg som möjliggjorde den traditionella upphovsrätten och det är teknologiska framsteg som nu får den i gungning.

12.6 Det juridiska spåret

Upphovsrätten täcker ett större område och har längre skyddstid än någonsin. Trots detta blir den svagare och svagare. Som vi ser under de tre exemplen under 'det kulturella spåret' ovan ser vi att den rättsliga regleringen är beroende av vad som är genomförbart i praktiken. Låt oss återkomma till vad Marx sa under kapitlet om honom igen:

"Det är inte samhället som vilar på lagen utan tvärtom lagen som vilar på samhället"⁶¹

Uttalandet går helt i stil med professor Rambergs ståndpunkt i intervjun, att samhället inte kan styras med juridik. Förhållandet är tvärtom. Upphovsrätten kan med andra ord aldrig vara ett mål i sig, den har inget egenvärde. Frågan blir då hur samhället ser ut som lagen är tänkt att vila på. Det är också det jag i viss mån försöker måla upp i denna uppsats.

Om vi betraktar upphovsrättens syfte som att vara kreativitetens och skapandets stimuli kommer upphovsrätten i sitt kontrollbehov dock att bita sig i svansen. Frågan är då om

⁵⁸ Se Lessig, s 132-133.

⁵⁹ Artikel i Internetworld 2004-11-24, av Urban Lindstedt, om Shared Media Licensings weedshare.

⁶⁰ Se den intressanta diskussionen om virtuell upphovsrätt hos Schollin, Kristoffer (2004-05), *Virtuell upphovsrätt*, särtryck ur juridisk tidskrift, nr 1, s 61, Stockholms universitet.

⁶¹ Elwin, Göran & Victor, Dag (1978). *Rätt och Marxism*, Stockholm: PAN/Norstedt, s 42.

juridiken används i försök att reglera kvar det som snart kommer att tillhöra det förgångna. Om vi kombinerar Lessigs något dystopiska vision av Internet och den Hydén/Ewermanska s-kurvemetajoren så skulle vi kunna förklara lagstiftarens stävande lagförslag som ett uttryck för just detta. Ett sätt att undsätta de marknadsdinosaurierna i deras kamp för överlevnad i en otidsenlig era. När kontrasten mellan den övre kurvans nedgång och den undre kurvans uppgång blir för stor visar lagstiftningen på en patologi i samhällskroppen. Om det är så, betyder detta i så fall också att, diametralt mot det syfte upphovsrätten är tänkt att verka, att mycket innovation kommer att tyglas, kreativitet kommer att hindras eftersom juridikens roll har blivit för stor, alltför reglerande? Som också professor Christina Ramberg konstaterar måste juridiken följa efter samhällelig förändring, det är först när man ser vad för typ av konflikt som uppstår, dvs var i samhället problemen visar sig, som lag med konfliktlösande målsättning kan skapas.⁶²

Angående den skärpta lagstiftning som efter att ha blivit kraftigt försenat (troligen) kommer att träda ikraft den juli 2005 skall vi inte glömma att den är en följd av det EU-direktiv vi som del i den europeiska gemenskapen förbundit oss att implementera. Det nationella handlingsutrymmet finns men är inramat och riktningen redan bestämd. Det binder den svenska upphovsrättsliga förändringsprocessen till den europeiska, vilket vill säga att svensk lagstiftares möjlighet till legislativ innovation är liten.

Marknaden kräver ett svar och hoppas nu att det är det den får. Men det riktiga svaret ligger inte hos lagstiftaren i det här fallet. Det är konsumenterna som har svaret, och det är ett svar som funnits i flera år, marknaden har bara varit dålig på att lyssna. Marknaden måste själv förändra sina ersättningsstrukturer när systemet inte kan upprätthålla monopolet, och vi ser trevande försök till det. Den nya tiden är här för att stanna.

Immaterialrättens dilemma

Immaterialrätten är abstrakt och bygger i viss mån på respekt. Att ladda ner en låt är inte att ta något från någon i den meningen att denne någon blir av med något. Objektet finns kvar. Att det handlar om att göra kopior kan ha en poäng på så vis att en eventuell normativ uppfattning om att det är fel att stjäla aldrig aktualiseras. Således uppstår inte någon konflikt eller samvetsbetänklighet hos den som laddar ner. Kvar blir då den rätt till ersättning upphovsrättsinnehavaren har. En del av dilemmat kan då tänkas vara upphovsrättens abstrakthet. Upphovsrätten är främst ett ekonomiskt skydd för en intellektuell prestation. Bristen på något materiellt i händelseförloppet, inget traderas, inget materiellt byter plats, i det digitala informationsflödet ger att det enkom handlar om en respekt för upphovsrätten huruvida upphovsrättsinnehavaren skall ersättas eller ej. Och en sådan respekt kan tummas på, om det sker utan sanktioner. Det är svårare för nedladdaren att känna respekt för upphovsrätten ju större och enklare det digitala flödet sker/är och ju mindre verkligt det känns att man faktiskt påverkar omvärlden. Upphovsrättens dilemma kan då i viss mån vara dess abstrakthet.

12.7 Paradigmskiftet

"A time is marked not so much by ideas that are argued about as much as by ideas that are taken for granted. The character of an era hangs upon what needs no defense."⁶³

⁶² Se intervju med Christina Ramberg, professor i handelsrätt, under empirikapitlet.

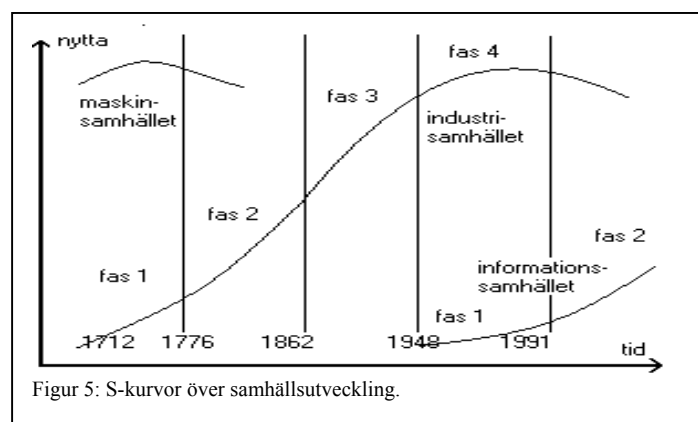
⁶³ Lessig, s. 5.

IT är här, och ändå något tilltagande. Fler och fler kommer att ta del av nätverket, göra det till sin domän, vilket kommer att ställa upphovsrättens nuvarande problem än mer i fokus. Här kan Durkheim ha något att berätta för oss om en kommande, mer utbredd, norm. Fler och fler kommer att ladda upp, ladda ner i sin naturliga nätverkstillvaro, oavsett olagligheten.

Vi kan tänka oss att en viss typ av normstyrd aktivitet i ett samhälle förebådar en kommande utbredning av samma norm. De mönster som har funnit sina politiska och juridiska representationer i den förhärskande eran genomsyrar också större delen av samhället. Konflikten uppstår när en ny tid randas, nya teknologiska landvinningar görs, med nya innovatörer med innovationer som kräver nya mönster att existera i.

En sådan konflikt kan då sägas vara kampen om upphovsrätten. I en teknologiskt progressiv miljö fokuseras på möjligheter med den nya teknologin och inte på hur skyddet och respekten för ett i den äldre eran utvecklat rättsinstitut skall uppehållas.

Om vi drar s-kurvemetamorfosen till sin spets medför det att lagstiftaren till en början kommer att följa den repressiva linjen men sedan gå åt det följsamma. Informationsteknologins mest framsynta nyttjare riskerar initialt att betraktas som kriminella och teknologins eventuella fördelar att strypas för att passa in i den normativa mall definierad utefter traditionella kriterier. Förslaget till ändringar i upphovsrättslagstiftningen följer mycket riktigt en repressiv linje såtillvida att kretsen för vilken det är lagligt att kopiera upphovsrättsskyddat material krymper. Nya regler föreslås också om skydd för tekniska åtgärder, t.ex. kopieringsspärrar och krypteringar av upphovsrättsligt material.

Figur 5: S-kurvor över samhällsutveckling.

Utbredda normer kan inte stävjas utan en kontrollapparat som får anta orimliga proportioner. Lösningen, i den mån det verkligen borde beskrivas som ett problem, ligger hos marknaden. Lagstiftaren borde inte stimulera en traditionellt förankrad marknad att stävja nätverkens musikantering, den borde ha som målsättning att möjliggöra en ny marknad anpassad efter dessa nya möjligheter till distribution.

På samma sätt som gränsen mellan sedvanlig musikköping och digital fildelning luckrats upp genom erbjudande av laglig digital musikköping kommer också dagens ganska tydliga gräns mellan denna och fildelning också att tummas på avsevärt. Nya betalningsmodeller kommer att se sitt ljus och fildelningsbeteendet kommer att ske på fler olika sätt än idag. Mobilbranschen kommer att utvecklas i musikhänseende, och där är betalningssystemen redan etablerade och kommer därför inte att bjuda på problem för skivindustrin.

13 Avslutning

Samhället idag är oerhört teknikberoende. Men på samma gång när teknik blir ett vardagligt hjälpmedel i våra liv sjunker vår medvetenhet om den och vi tänker inte längre så mycket på hur den påverkar oss. Den blir så att säga transparent. Vi tänker inte på vad det innebär att vi kan skicka över en bok, en bild, en låt via ett avancerat datanät till en kompis i stort sett var som helst på planeten. När teknologin blir vardag räcker det för oss att veta *att* vi kan göra det vi *kan* göra. Våra vanor formar sig efter vår omedvetna kunskap om vilka våra förutsättningar är. På så sätt kan man säga att tekniken formar oss och blir en del av oss. Sättet vi kommunicerar på, tankemönster och mer eller mindre medvetna metaforer står i kontakt med levnadsförutsättningarna, analoga som digitala. Vi tänker inte på teknikberoendet, eller vad det innebär, vi lever *bara*, vi är *bara* användare av de medel som står oss till buds i vår livsföring. Och detta har följder för hur samhällets normer formas.

Oavsett hur upphovsrätten kommer att förändras kan vi konstatera att den berör en större förändring som pågår i samhället. Och den förändringen, förvisso teknikberoende, har med vårt sätt att uppfatta vår värld att göra, dess begränsningar och möjligheter.

Jag har konstaterat att upphovsrätten är, om inte i gungning, så i vart fall i en oviss fas. Det är förvisso inte en särdeles djärv eller ens skarpsinnig slutsats, men jag hoppas på att ha visat något så när utförligt på varför det förhåller sig så.

IT förändras människors sätt att leva. Hanterandet av information av i digitala nätverk är en del av mångas livsstil. Olagligheten kan i många fall ses som något man helt enkelt bara får på köpet; betalningsmodeller eller rättlig reglering har hamnat på efterkälken. Jag tror att beteendet kan påverkas eller dras nytta av, det är här marknaden kommer in, men inte stävjas.

Även om det är möjligt att klyftan mellan de som är förtroliga med IT och har anammat nätverket i sina liv och de som inte har det kommer att öka så är en sak säker: de som är förtroliga med IT blir fler och fler. Därmed är det också så att hantering av musik och annat medialt innehåll i digital form blir vanligare och vanligare. Om inte marknaden erbjuder lagliga alternativ som kan tävla med de olagliga kommer en större och större del av beteendet i samhället att kriminaliseras. Tills rätten följer efter. Så länge lagliga alternativ är sämre kommer de olagliga inte att försvinna. Enklare än så kan det inte uttryckas.

Jag vill avsluta med att poängtera det lilla i det stora. Fildelningen är en del i något större, nämligen den samlade potentialen hos IT och Internet tillämpad i samhället, en del ett levnadsmönster. För att man skall förstå vad den del av skivindustrin som vill stämma fildelningen bort från Internet har för motstånd att möta och lagstiftaren för kriminaliserat beteende att stävja måste man förstå detta.

Men, som sagt, att förstå potentialen hos en teknologisk landvinning kan vara svårt.

14 Källförteckning

14.1 Artiklar

2005-01-05, av Michael Kanellos, CNET news.com

http://news.com.com/Gates+taking+a+seat+in+your+den/2008-1041_3-5514121.html?tag=nefd.ac

Ledaren i Expressen från 040827, <http://www.expressen.se/index.jsp?a=176747>

Artikel på idg.se 20040812 av Mikael Pawlo om DVD-Jon, ”Hjälte eller rättshaverist?”,

http://www.idg.se/ArticlePages/200408/12/20040812155830_IDG.se142/20040812155830_IDG.se142.dbp.asp

Artikel i Internetworld 2004-11-24, av Urban Lindstedt, om Shared Media Licensings weedshare.

Artikel i PC för alla, av Jan Sandbladh, *Fem kronor per låt på svensk sajt med musiknedladdning*, från 20041202

14.2 Intervjuer har utförts med:

Informant 1, anonym, januari 2005

Informant 2, anonym, januari 2005

Informant 3, anonym, januari 2005

Jonas Nilsson, Bad Taste Records, 2005-01-19

Christina Ramberg, professor i handelsrätt, GU, 2004-11-08

14.3 Litteratur

Andersson, Annika (2003). *Digitala klyftor – förr, nu och i framtiden*. Ett underlag till rapporten ”Så bygger vi den digitala bron”. Stockholm: Justitiedepartementet.

Bernitz, Ulf (2004). *Immateriellrätt och otillbörlig konkurrens: [upphovsrätt, patent, mönster, varumärken, namn, firma, otillbörlig konkurrens]*. Stockholm: Jure.

Castells, Manuel, *The Information Age: economy, society and culture*. Vol 1 (1996): *The rise of the network society*. Vol 2 (1997): *The power of identity*. Vol 3 (1998): *End of millennium*.

Malden Mass, Blackwell.

Castells, Manuel (2001) *The Internet Galaxy, reflections on the Internet, business, and society*. Oxford University Press, New York.

Durkheim, Emile (1958). *The rules of sociological method*. Chicago: University of Chicago (1938 års översättning).

Elwin, Göran & Victor, Dag (1978). *Rätt och Marxism*, Stockholm: PAN/Norstedt

Esaiasson, Peter (2003). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Ewerman, Anders & Hydén, Håkan (1997). *IT och social förändring*. Byggeforskningsrådet.

Hydén, Håkan (2002). *Normvetenskap*. Lund: Sociologiska institutionen.

Håkan Hydén, *Rättsregler: en introduktion till juridiken*. Studentlitteratur, Lund 2001

Koktvedgaard, Mogens & Levin, Marianne (2002). *Lärobok i immateriellrätt*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980). *Metaphors we live by*, Chicago: University of Chicago Press.
- Larsson, Stefan (2004). *Musiken, Nätet & Upphovsrätten – Ett normvetenskapligt perspektiv på musikupphovsrättsliga problem i informationssamhället*, kandidatuppsats i Rättssociologi, Lunds universitet.
- Lessig, Lawrence (2001) *The future of ideas: the fate of the commons in a connected world*, New York, Random House Inc.
- Rosén, Jan (2003). *Medie- och immaterialrätt*, Uppsala: Iustus förlag.
- Rosén, Jan (1998). *Upphovsrättens avtal: regler för upphovsmäns, artisters, fonogram-, film, och databasproducenters, radio-, och TV-bolags samt fotografers avtal*. 2:a upplagan, Stockholm: Norstedts Juridik.
- Schollin, Kristoffer (2004-05), *Virtuell upphovsrätt*, särtryck ur juridisk tidskrift, nr 1, s 61, Stockholms universitet
- Sundqvist, Göran (2001). *Bredbandspolitik -En tekniksociologisk analys av kommunala bredband*. STS Research reports no 2, Avdelningen för teknik- och vetenskapsstudier, Göteborgs universitet.
- Svenning, Conny (2000). *Metodboken*. Eslöv: Lorenz förlag.

14.4 Offentligt tryck

- Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 *om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället (INFOSOC)*.
- Lag (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor.
- Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.
- Pawlo, Mikael, *Efficiency, Innovation, and Transparency – The future of Intellectual Property Rights*, i SOU 2002:112 *Law and Information Technology, Swedish Views*.
- Regeringens proposition 1999/2000:86 *Ett informationssamhälle för alla*.

14.5 Webbadresser

pcforall.idg.se
www.amazon.com
www.antipiratbyran.com
www.apple.com/itunes
www.ifpi.se
www.ncb.dk
www.piratbyran.org
www.regeringen.se
www.riaa.com/default.asp
www.sami.se
www.stim.se

**Normativa förändringar i informationssamhället
Internet och fildelning**

**av
Stefan Larsson**

**Magisteruppsats vid
Sociologiska institutionen
avdelningen för rättssociologi
Lunds universitet, februari 2005
Handledare: Håkan Hydén
Examinator: Karsten Åström**